

MÍTOSZ, PROPAGANDA ÉS NÉPI ETIMOLÓGIA

Hunyadi János: „Fehér” vagy „Vlach” lovag?

Petrus Ranzanus püspök, kiváló humanista történétíró, aki 1488-ban került nápolyi köveként Mátyás udvarába, az *Epithome rerum Hungarorum...* c. művében írja: „(...) századunk valamennyi történétírója ugyanis nagyon jól ismeri Hunyadi János nevét, akit a nyugati népek Fehér Jánosként (Johannes Blancus) szoktak emlegetni (...)” Ismereteink szerint ez az első olyan magyarországi megfogalmazás, mely (igaz, a „nyugati népekre” való hivatkozással) Hunyadi János 15. század második felében szárbá szökkenő „Fehér Lovag” mítoszának meglétére utalhat.¹

Mint ismeretes, a magyar történelem fontos világi szereplőinek sorában Hunyadi János volt az első olyan személyiség, aki nem volt uralkodó, nem is valamely uralkodó család sarja, és mégis jelentős szerepet kapott a korabeli nyugat-európai országok történetírásában és történeti irodalmában. Jól nyomon követhető mindez a francia történetírásban, melyből láthatjuk, hogy a Zsigmond-kori Magyarország, illetve a magyar király ügyei iránt megmutatkozó történétírói érdeklődés a 15. század húszas és harmincas éveinek átmeneti elhalványulását követően a 15. század közepén új erőre kapott.²

¹ Ranzanus latin nyelvű szöveg-változatának megfogalmazásából egyértelmű („...quem occidentalium nationum vulgus solet cognominare Johannem Blancum celeberrimum”), hogy a név kizárólag a latin (vagy a görög) nyelv logikája alapján nem értelmezhető (hiszen ha Ranzanus „Fehéret” akart volna mondani valószínűleg *Albos*-nak vagy *Leukos*-nak kellett volna Hunyadi Jánost neveznie): a forrás így tehát valamelyik neolatin nyelv (francia, olasz, katalán) irányába mutat. Vö. RANZANUS, P.: *Epithoma rerum Hungarorum id est annuum omnium temporum liber primus et sexagesimus*, curam gerebat P. Kulcsár, Budapest 1977, 48., magyarul: RANZANUS, P.: *A magyarok történetének rövid foglalata*, közreadja Blazovich L. – Sz. Galántai E., Budapest 1985., 49–50.

² Hunyadinak volt két jelentős, név szerint azonban nem említett elődje, mégpedig a nádorok között: a francia történetírás a *Grand Comte de Hongrie* megjelölést Jolsvai Leustákra (a nikápolyi csatával összefüggésben) és a két Garai Miklóstra használta. Párizsi tartózkodásaik alkalmával Garaiak címet is kaptak a francia királytól, illetve a királyi tanácsba fogadták őket. Szerepükre lásd MÁLYUSZ E.: *Zsigmond király uralma Magyarországon (1387–1437)*, Budapest 1987.; WERTNER-M.: „A Garaiak”, *Századok*, 31 (1897), 903–938.; ENGEL P.: „Zsigmond bárói: rövid életrajzok”, in *Művészet Zsigmond király korában (1387–1437)*, I. *Tanulmányok*, Budapest 1986, 416–420, 422–424. A francia történetírás Hunyadiakra vonatkozó információit lásd: CSERNUS S.: „Zsigmond és a Hunyadiak a francia történetírásban”, *Századok*, 132 (1998), 47–127. A jelen tanulmány gondolatmenete, az alábbiakban szereplő hivatkozások és forrásanyag bemutatása számos esetben e tanulmány logikáját szövegszerűen is követi. Ezek részleges átvétele és ismertetése azonban fejtegetéseink meg-

A nyugati kereszténység keleti határain, a törökellenes harcokban bekövetkezett drámai események eredményeként a negyvenes évektől kezdődően a magyar vonatkozású információk – a század közepétől mind gyakrabban, és mind szélesebb körben – kerültek rá ismét a francia historiográfia lapjaira. A figyelem egyrészt az immár hagyományosnak tekinthető magyar–francia dinasztikus együttműködési törekvéseknek szolt, döntő részt azonban a török veszélynek mindinkább kitett ország, és vele együtt az egész Kereszténységet³ is védelmező Hunyadiak felé irányult.⁴

De hogyan lett Hunyadi „Fehér Lovag”, volt-e ehhez valami köze a Magyarországról származó információknak, és arról, hogy az lett, milyen információk jutottak vissza Magyarországra? Hol és hogyan születhetett ez a konstrukció? Milyen forrásai voltak? Milyen utat tettek meg a vele kapcsolatos információk? És hogyan lehetséges, hogy a Hunyadiak korában szinte csak Magyarországon nem ismerték (vagy nem tartották lényegesnek vagy hasznosnak ismerni?) ezt a pártharcokban, a család hatalmi tekintélyének megerősítésében, tehát a politikai propagandában mindenképpen jól kihasználhatónak tűnő vitézi nevet és erkölcsi rangot? Mivel a kérdéskört magam is számos aspektusból vizsgáltam korábbi tanulmányaimban, most – az eddigi kutatásokat összefoglaló igénnyel – döntően csak azokra az elemekre fogok kitérni, amelyek a címben jelzett megközelítés szempontjából jelentőséggel bírnak.⁵

értése céljából nélkülözhetetlen, mivel következtetéseink alapvetően ugyanabból forrásanyagból táplálkoznak, de kissé más megközelítésben, és több új elemet is figyelembe vesznek. Uo. 94–127.

³ A „Kereszténység” kifejezés a szövegben esetenként a szakirodalomban elterjedt módon (vö. *Christianitas*) földrajzi és politikai egység fogalomként is jelenik meg, s ez esetben a szó nagy kezdőbetűvel szerepel.

⁴ Ezen túlmenően a török kérdés – sajátos kontextusban – még az V. László és Magdolna francia királylány közötti házassági tervben is szerepet kapott. Lásd: CSERNUS S.: „Lancelot király, a Kereszténység pajzsa és védőfala”, in „Az identitás régi és új koordinátái. Tanulmányok Anderle Ádám 65. ik születésnapjára”, szerk. Berta T. – Csikós Zs. – Fischer F. – Szilágyi Á. J. – Szilágyi I., Budapest-Szeged 2008, 161–174.; Uő.: „«Lancelot, roy de Hongrie et de Behaigne» – naissance et épanouissement d’un mythe au milieu du quinzième siècle” in *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Romanica*, 13 (1988), 93–116.

⁵ Noha forrásainkban az apára és fiára vonatkozó adatok természetesen többnyire összekapcsolódnak, világosan látható, hogy a két különböző korszak eltérő típusú személyiségét, eltérő gondolkodását (de gyakran azonos, sőt többnyire egymástól is átvett adatokból dolgozó) történetírók, különböző szempontok előtérbe helyezésével mutatják be. A Hunyadiak karrierjével szoros kapcsolatban álló, és a forrásainkban ugyancsak bőven tárgyalt V. László története alkotja a Zsigmond-kor utáni Magyarországra vonatkozó információk harmadik nagy csoportját. A Hunyadiakra vonatkozó források a következők: JEAN CHARTIÉR: *Chronique française de Charles VII, roi de France*, ed. Vallet de Viriville, („Bibliothèque Elzévirienne”), I–III., Paris, 1858; GILLES LE BOUVIER: *Les Chroniques de Charles VII*, ed. H. Courteault – L. Célier, („Société de l’Histoire de France”), Paris 1979; MATHIEU D’ESCOUCHY: *Chronique*, ed. Fresne de Beaucourt, („Société de l’Histoire de France”), I–III.,

Mindenekelőtt kellett a mítosz kialakulását elősegítő kedvező történelmi helyzet, kellett egy adott hazai és nemzetközi politikai kontextus, és kellett egy olyan kulturális, interkulturális és nyelvi közeg, mely a „Fehér Lovag” alakját megalkotja, és legendás elemeket fon köré.

A nyugati forrásokat olvasva megállapítható, hogy Hunyadi alakja köré fokozatosan egy valóságos mítosz teremtődött: a kereszténységet megmentő, bölcs hadvezér, a rettenthetetlen „Fehér Lovag” mítosza, akinek már a híre is rémülettel tölti el az ellenséget, s akinek küldetésül a nyugati kereszténység megmentése jutott.

Ezek szerint a lovagi kultúra kivételes fehér lovag-hősei között a kerekasztal-lovagok legrejtélyesebbikétől, a *Lancelot*-tól, a legendák szférájába átlépett Nagy Károlyon át Hunyadi Jánosig fiktív, legendás, de valódinak hitt és/vagy valódi történelmi személyiségek tűnnek föl szinte azonos, és mindig aktualizálható küldetésüket betöltő „fehér lovagként”, akik fokozatosan részeivé válnak az európai középkor irodalmának és gondolatvilágának. A mindenkori „fehér lovag” tehát a lovagság legnemesebb eszményeinek hordozójaként többnyire ott jelent meg, ahol a nemes lovagi erkölcsök hangsúlyozására éppen a legnagyobb szükség volt, vagy ahol erre a keresztény közönségnek a keresztény értékeknek a védelme érdekében szüksége volt.⁶

Paris 1863–64; JACQUES DU CLERCQ: *Mémoires*, ed. De Reiffenberg: *Mémoires de Jacques du Clercq, escuyer, sieur de Beauvoir en Ternois*, („Coll. de Mém. relatifs à l’Hist. des Pays-Bas”), I–IV., Bruxelles 1823, 1835–36; GEORGES CHASTELLAIN: *Chronique* (Kervyn de Lettenhove kiadás); JEAN MOLINET: *Chronique*, ed. G. D’Outrepoint – O. Jodogne („Acad. Royale, 2 Coll. des anciens textes belges”), I–III. Bruxelles 1935–1937; OLIVIER DE LA MARCHE: *Mémoires*, ed. Michaud-Poujoulat: *Les Mémoires de Messire Olivier de La Marche, augmentés d’un estat particulier de la maison de du duc Charles le Hardy, composé du mesme auteur l’an 1474* („Nouv. Coll. des Mém. pour servir à l’Hist. de France, Ière série”), III., 311–603. és H. Beaune-J. D’Arbeaumont: *Mémoires et opuscules*, („Société de l’Histoire de France”), I–IV. Paris és PHILIPPE DE COMMYNES: *Mémoires sur Louis XI.*, éd. par J. Dufournet, Paris 1979. A Hunyadiakra vonatkozó anyagot korábban egy magyar és egy francia nyelvű, valamint egy átfogóbb, a Zsigmond-kortól a Hunyadiak koráig terjedő fentebb idézett tanulmányban igyekeztem összefoglalni. Vö. „A »Fehér Lovag«. A Hunyadi-mítosz kérdéséhez a XV. sz.-i francia történelmi irodalomban”, in *Tanulmányok Karácsonyi Béla hetvenedik születésnapjára*, szerk. Kulcsár P. – Mader B. – Monok I., Szeged 1989, 81–99.; Uő. „Les Hunyadi vus par les historiens français du quinzième siècle”, in *Mathias Corvinus and the Humanisme in Central Europe*, szerk. Klaniczay T.– Jankovics J., Budapest 1995, 75–93. A francia nyelvű történetírás fejlődésére lásd: CSERNUS S.: *A középkori francia történetírás és Magyarország (13–15. század.)*, Budapest 1999.

⁶ A Hunyadi János, mint „Fehér Lovag”-ra vonatkozó információk több korabeli forrásban (főleg francia, itáliai, és aragóniai forrásokban) szerepelnek. Hunyadi nyugati kapcsolataira lásd: IORGA, N.: *Notes et extraits pour servir à l’histoire des croisades au XVe siècle* („Bibliothèque de l’École des Hautes-Études”, facs. 119.), Paris 1896; MARINESCU, C.: *La politique orientale d’Alphonse d’Aragon, Roi de Naples (1406–1458)*, Barcelona, 1994., 79–114, 143–152.; ECKHARDT, A.: *De Sicambria à Saint-Souci. Histoires et légendes franco-hongroises*, („Bibliothèque de la Revue d’Histoire Comparée” 2.), Paris 1943., vonatkozó részek; Hunyadi ibér-félszigeti kapcsolódásaira lásd ANDERLE Á.: *A magyar–spanyol kap-*

Ahhoz, hogy választ adjunk a feltett kérdésre, kísérletet kell tennünk arra, hogy meghatározzuk a nyugati (különösen a kérdés iránt érdeklődő francia) történeti irodalom „fehér lovagra” vonatkozatható információinak forrásait. Megállapíthatjuk, hogy Hunyadi sikereinek és mind jelentősebb haditetteinek híre több csatornán, és a kor viszonyaihoz képest elég gyorsan jutott el a „hitetlenek” elleni harc eseményeit aggóva követő nyugat-európai fejedelmi udvarokba, és nem csak oda: ezek a történetek hasonlóan nagy érdeklődésre tarthattak számot a nyugat-európai népesség szélesebb és alsóbb köreinél is, akik már kiéhezetten várták a „keleti frontról” a Kereszténység számára biztató, vagy legalábbis vigasztaló híreket. A „keleti frontvonalból” érkező hírvivők (zarándokok, követségek, diplomaták, kereskedők) csoportjai járták Európa nyugati felének városait és fejedelmi udvarait. Színes és képzeletgazdag történeteik rendre visszhangra találtak az irodalomban, s információikat maguk a történetírók is rendre felhasználták.⁷ A sajtó és az információ történetével foglalkozó tanulmányok a közvélemény születését a százéves háború időszakára teszik. A török elleni harc és a Kereszténység védelmének ügye a 15. századra fokozatosan ugyancsak a nyugati közvélemény befolyásolásának egyik fontos tényezőjévé vált. Nagy volt a várakozás: a nehéz helyzetben lévő Kereszténységnek hősré, megmentőre, a harcot eredményesen megvívni képes bajnokra volt szüksége.

Krónikásaink az 1440-es évek közepétől kezdődően – eltérő terjedelemben, és eltérő részletességgel ugyan – de többnyire nagy meggyőző erővel (és persze gyakran erős túlzásokkal is) mutatják be a Kereszténység keleti frontján elszenvedett veszteségeket és elért reményt keltő sikereket. Tudjuk, hogy a keresztes frazeológia tovább élt, a Kereszténység sorsa iránt érzett aggodalom, az összefogás, az európai közös fellépés szükségességének a forrásaink által is képviselt gondolata és szellemiség jelen volt a korabeli Európa országainak „keleti politikájában”: a francia és a burgund udvar krónikásainak leírásából jól tükröződik ez a hangulat. Mindez nyilvánvalóan a korábbi keresztes hagyományokból, a pápai udvar korabeli törekvéseiből a fejedelmi udvarok propagandájából illetve a kollektív mentalitásban jelentkező várakozásból is következett.⁸

csolatok ezer éve, Szeged 2006, 34–40.; ÁLDÁSY A.: *Zsigmond király és Spanyolország*, Budapest 1927, 117–118.

⁷ Chartier maga is hivatkozik ilyen hírvivőkre, többek között éppen a Hunyadi harcaival kapcsolatban szerzett információk begyűjtésével összefüggésben. (Chartier a forráskritikának egy sajátos változatát alkalmazza, amennyiben a hírhozókat, mielőtt az általuk elmondottakat „krónikába tenné” megesketi, a *Szentírásra, hogy amit elmondtak igaz...*), CHARTIER, *i. m.* III., 278. fejt., 66–69.

⁸ A keresztes frazeológiában megfogalmazott célok és a valóság között gyakran feszültek ellentmondások. Vö.: SETTON, K.: *The Papacy and the Levant (1204–1571)*, I–II., Philadelphia, 1976–1978., az első kötetből mindenekelőtt I., 224–475, és II. kötet vonatkozó részei, továbbá RUNCIMAN S.: *A keresztes hadjáratok története*, Osiris, Budapest, 1999, 635–995, bibliográfia: 1011–1033.; HOUSLEY, N.: „A kései keresztes hadjáratok”, in *Magyarország és a keresztes háborúk*, szerk. Laszlovszky J. – Majorossy – Zsengellér J., Má-

Ez is a magyarázata annak, hogy éppen Hunyadi János alakja, a törökellenes harcokban elért sikereinek visszhangja volt az a témakör, mely a korabeli francia és burgundi krónikások legfontosabb műveiben is helyet kapott. Az általuk közölt anyagban olvashatunk a „hitetlenek” ellen vívott küzdelem új fejezeteként Hunyadi megjelenéséről, törökellenes harcainak Nyugat-Európában is megismert főbb fejezeteiről, és a velük csaknem egy időben (de némi késéssel) s a keresztény reményekkel szoros összefüggésben kibontakozó „Fehér Lovag” mítoszról. Mivel magyar vonatkozásaiban ennek a kérdéskörnek az egyik leggyakrabban emlegetett és legtöbbet vitatott eleme éppen a „*Chevalier Blanc*” alakja és mítosza, az alábbiakban mindenekelőtt arra koncentráljuk figyelmünket, hogy forrásaink miként tükrözik e mítosz keletkezésének különböző fázisait.

Hunyadi János alakjának első megjelenése a francia történetírásban (az általunk ismert szövegek tanúsága szerint) a 15. század negyvenes éveinek első felére tehető. „(...) *Hunyadi János* (Johannes de Hoignacq) ... *Magyarország vajdája, aki azóta a Fehér Lovag* (Blancq Chevallier) *nevet kapta, az elővédet biztosította...*” – olvassuk Jehan de Wavrin burgundiai krónikás Anglia történetéről írott krónikájában, amikor Hunyadinak a várnai csatában játszott szerepét kezdi el bemutatni.⁹ Krónikásunk uno-kaöccse, Waleran de Wavrin elbeszélése alapján alkotta meg művének ezt a részét, mely eredetileg egy keresztes hadjárat története lett volna (azé a „burgund” keresztes hadjáraté, melyet Jó Fülöp herceg parancsára indítottak útnak a várnai csatához vezető újabb, nemzetközi összefogással létrehozott hadjáratnak a tenger felőli biztosítása céljából).¹⁰

riabesnyő – Gödöllő 2006, 119–137., a kései keresztes hadjáratokra vonatkozóan újabban BÁRÁNY A.: „Magyarország és a kései keresztes hadjáratok”, *Uo.* 139–163., a várnai csatát megelőző időszakra vonatkozóan lásd FRAKNÓI V.: „A várnai csata előzményei”, *Hadtörténelmi Közlemények* 2 (1889), 337–388.; TEKE Zs.: *Hunyadi János és kora*, Budapest 1980, 110–129.

Valamennyi említett francia krónikásnál találunk példát a „Fehér Lovag” motívum különböző variációinak említésére. Ugyanez a kép megjelenik majd az olasz és a spanyol anyagban is, ami gyakorlatilag az egész „neolatin” területen való elterjedtségét bizonyítja. A teljesség igénye nélkül, csak kiragadott példaként idézhetjük az Aragóniai Beatrix támogatását is élvező Bandello történelmi művét, aki Hunyadi Jánost „*glorioso capitano Giovanni Uniade*” illetve a „*Giovanni il Bianco*” néven említi, lásd MALLY F.: „Matteo Bandello a Hunyadiakról és Köszeg ostromáról”, *Magyar Nyelv* 33 (1937), 219–229., vagy a katalán változatot, mely legnagyobb hatást valószínűleg Joanot Martorell *Tirant lo Blanch* c. 15. sz. végi regényében hagyott. MARINESCO, C.: „Du nouveau sur „Tirant lo Blanch”, in *Estudis Romànics*, publ. A. Aramon I Serra, vol. IV., Barcelona 1953–54, 137–205.; Uő.: *La politique orientale...*, 143–152.

⁹ WAVRIN, Jehan de: *Recueil des croniques et anchiennes istoires de la Grant Bretagne a present nommee Engleterre*, ed. W. HARDY, („*Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores*, 39.”), I–IV., London, 1864–1891, VI., 7–13.

¹⁰ A hadjárat körülményeire és a hadjáratral összefüggő burgundi erőfeszítésekre lásd: ENGEL P.: „A szegedi eskü és a váradi béke. Adalékok az 1444. év eseménytörténetéhez”, in

Jehan de Wavrin mellett a korabeli francia történetírók közül az alábbi munkák megfelelő részeit tudjuk felhasználni: Gilles Le Bouvier *VII. Károlyról* írott történetét, Mathieu d'Escouchy *Krónikáját*, Jean Chartier *hivatalos történetíró VII. Károly* korára vonatkozó *Krónikáját*, Jacques Du Clercq *Memoárjait*, Georges Chastellain *Krónikáit*, Olivier de la Marche és Philippe de Commines *Memoárjait*, valamint Jean Molinet *Krónikáját*. Mint láthatjuk, történetíróink között egyaránt vannak „burgund-párti” (Wavrin, d'Escouchy, Du Clercq, Chastellain, De La Marche, Molinet) és „királypárti” (Le Bouvier, Chartier és az ezúttal is külön kategóriának számító Commines) személyiségek is. De láthatjuk egyben azt is, hogy a burgund-szimpatizáns, vagy éppen burgundiai udvari történetírók száma meghaladja a másik táborét, ami tökéletes összhangban áll azzal, hogy ezekre a kérdésekre a burgund fejedelmi udvar különösen érzékeny volt. A „*Voyage d'Outre-mer*” eszméje, s a „keleti küldetésbe” vetett hit Burgundiában a nikápolyi vállalkozás óta (a vereség ellenére, vagy talán éppen azért) nem lankadt, és egészen a burgund állam megszűnéséig a hercegek kommunikációjának fontos eleme maradt. A hercegi könyvtár anyagában külön regisztrálták – „*Outre-mer*” címszó alatt – a „Keletre” vonatkozó szakirodalmat, a korábbi, klasszikusnak számító műveket éppen úgy, mint a legfrissebb krónikákat és úti jelentéseket. Jehan de Wavrin *Krónikájának* ez a fejezete is eredetileg a hercegi könyvtár információanyagát volt hivatott gazdagítani, (miközben természetesen szolgálnia kellett egy adott család, a Wavrin-család dicsőségét is).¹¹

A Wavrin-féle krónika talán legérdekesebb és legeredetibb része az a száztíz oldalnyi betét, melyben a krónikás az unokaöccsének parancsnoksága alatt az Al-Dunához induló burgund hajóhad történetét mondja el. A szöveg valószínűleg közvetlenül az események után, tehát 1446 tavaszán született meg, és nagy szerepe lehetett a történet

Mályusz Elemér *Emlékkönyv*, Budapest 1984, SZAKÁLY F.: *Virágkor és hanyatlás 1440–1711*, Budapest 1990., 35–44.; TEKE, *i. m.* 129–140.; SETTON, *i. m.* 82–107.; LACAZE, Y.: „Politique méditerranéenne et projets de croisade chez Philippe Le Bon”, *Annales de Bourgogne* t. XLI, (no. 161/162, 1969) 6–18.; IORGA, N.: *Les aventures „sarrazines” des français de Bourgogne*, Cluj 1927, vonatkozó részek. Wavrin munkájára vonatkozóan KROPP L.: „Johan de Wavrin krónikájából. Néhány adat Hunyadi János török hadjáratainak történetéhez”, *Századok* 28 (1894), 675–696.; IORGA, N.: *La campagne des croisés sur le Danube en 1445 (commandée par Jean Corvin Huniade) - extrait des „Anciennes chroniques d'Angleterre”*, éd. nouvelle Nicolas Iorga, Paris 1927, (bevezető tanulmány). A román történetírás érdeklődése a téma iránt töretlen. Újabbán lásd Constantin Antoche igen alapos, és a témakör bibliográfiája szempontjából is kitűnően hasznosítható tanulmányát: ANTOCHE, C.: „Les expéditions de Nicopolis (1396) et de Varna (1444): une comparaison”, in *Mediaevalia Transilvanica*, IV, (1–2), 2000, 28–74.

¹¹ DE WINTER, P. M.: *La bibliothèque de Philippe le Hardi Duc de Bourgogne*, Paris 1985, 3–69.; DOUTREPONT, G.: *La littérature française à la Cour des Ducs de Bourgogne*, Paris 1904, 413–455.; BOURASSIN, E.: *Philippe Le Bon. Le Grand Lion de Flandres*, Paris 1893, 89–96.; *Charles le Téméraire. Exposition organisée à l'occasion du cinquième centenaire de sa mort*, Bibl. Roy. Albert Ier, Bruxelles 1977, (catalogue), 3–67.; WAVRIN, *i. m.* I. (előszó), XVI–XXX–II.; CSERNUS, „Zsigmond és a Hunyadiak...”, 96–97.

összeállításában Waleran de Wavrin kapitány személyes élményekből fakadó elbeszéléseinek.¹²

Az al-dunai keresztes vállalkozás sikertelensége is oka lehetett annak, hogy ezt a történetet nem önálló formában, hanem egy másik teljesen eltérő témájú történeti mű részeként ismerhettük meg. Számunkra azonban most az a fontos, hogy ez a szövegrész a Wavrin-féle Anglia-történet megírásának kezdetéig – azaz 1455-ig – minden bizonynyal „fiókban maradt”, legalábbis semmi jel nem utal arra, hogy a kortársak ismerték volna. Az eredeti szöveget Wavrin minden bizonnyal átfésülte; legalábbis erre utal az a – fentebb már idézett – első, számunkra most különösen fontos, Hunyadira vonatkozó megjegyzés, mely úgy beszél Hunyadi Jánosról, mint (...) „*aki azóta a Fehér Lovag (Blancq Chevallier) nevet kapta...*”. Wavrin Hunyadit kezdetben a „*vlachok kapitányának*” mondja, akinek birtokai azonban „*Transilvane*”-ban terülnek el, mely „*Magyarország és Valachia közötti ország*”. Az első néhány oldalt követően azonban megállapodik a „*Magyarország Vajdája*” megjelölésnél („*a mi nyelvünkön ez azt jelenti, hogy legfőbb, vagy országos főkapitány*” – írja), s amit a továbbiakban, mintegy jó száz oldalon keresztül, Hunyadi családnévvel (Hoingnacq, Hongnac) váltakozva, következetesen használ.¹³

Összefoglalva: ami a Wavrin-től ránk maradt szövegeket illeti, abból Hunyadiról olyan kép alakul ki, amelyben a „*Magyarország Vajdája*” úgy jelenik meg, mint egy nagy *territoriális fejedelem*, aki valójában egy királyság ügyeit intézi, aki a csatában rendkívüli vitézségű lovag, a hadvezetésben viszont bölcs és óvatos hadvezér, aki kitűnik a török elleni harcokban, aki országának és a Kereszténységnek is rátermett és elkötelezett védelmezője. Ez egy reális és hiteles kép. Hunyadi itt az, ami: harcos, államférfi és hadvezér, a törökkel szembeni „*hétköznapi küzdelem*” hőse. Ami pedig mostani vizsgálódásunk szempontjából fontos, hogy ebben a Hunyadiról szóló legkorábbi részben még valójában semmi nyoma sincs a hős idealizálásának, *mitosz* még nem kerekedik a személye köré: ekkor még se nem „*Fehér*” se nem „*Lovag*”; – és ar-

¹² WAVRIN, *i. m.* I., 3–119. Mint ismeretes, a vesztes csatából a burgund kontingenst szállító hajóhad elkésett. Ilyen körülmények között nehéz volt a hadjáratot a dicsőséges keresztes vállalkozások között számon tartani, és feltüntetni, talán ezért sem lett „önálló élete”. Ezzel együtt a burgundi herceg legalább eljutott a konkrét lépések megtételéig. BOURASSIN, *i. m.* 267–296.; SETTON, *i. m.* II., 1–160.; LACAZE, *i. m.* 5–42.

¹³ A külön fejezet ihletői talán azok a részek voltak, melyek Froissart alapján önálló formában mondják el a nikápolyi keresztes hadjárat történetét. Nicolae Iorga az al-dunai hadjáratról szóló Wavrin-szöveg önálló kiadásának előszavában (megj. 1929) elmondja, a „felfedezés” történetét, s hogy milyen „élmény” volt számára a Románia s a román nép történetéhez oly értékes rész megtalálása: IORGA, *La campagne des croisés...*, (előszó). A szöveget valójában már jóval korábban „felfedezte” a közép-európai történetírás számára Kropf Lajos, akinek véleménye a Wavrin-szöveg forrásértékével kapcsolatban Iorgánál jóval szkeptikusabb. Vö. KROPF, *i. m.* Waleran de Wavrin 1445 decemberében indult haza Lille-be. A visszatérés körülményeiről részletesen beszámol WAVRIN, *i. m.* 109–110, 116–117, 120–125., lásd továbbá a Hardy-kiadás előszavát, (Introduction), XLII.

ról pedig végképp nincs szó, hogy „*Fehér Lovag*” lenne. Wavrin művének olvasása alapján tehát valószínű, hogy más időpontban, más francia történetírók tevékenységének a következtében, és minden bizonnyal leginkább a század ötvenes éveinek várakozásaival összhangban alakulhatott ki Hunyadi Jánossal kapcsolatban a meglehetősen bizonytalan jelentésű és vitatott „*Fehér Lovag*”-mítosz, mely természetesen módon megmozgatta a későbbi korok történetíróinak a fantáziáját.

A másik burgundiai történetíró, aki krónikáját mintegy évtizeddel az után írta meg, hogy Wavrin elkezdte a sajátját, és ugyancsak beszél Hunyadi törökellenes harcairól, Mathieu d' Escouchy volt. D'Escouchy, a burgund történetírói iskola ekkor már igen gazdag hagyományainak továbbvivőjeként jelentkezett, és a török kérdéstről először egy 1447-re datált levél kapcsán szól, melyben a zarándokok és a kereskedők biztonságos mozgásáról esik szó a török birodalomban; – állítása szerint ezt a levelet a török szultán küldte VII. Károlynak, Franciaország királyának. A következő részben azonban a török már mint konkrét és kemény ellenség tűnik fel egy részletes és viszonylag pontos csataleírásban, ahol a keresztények vezére egy bizonyos „*Blanc* (sőt, névelővel *Le Blanc*) *de Hongrie*” aki a Szent Lukács-napi (október 18.) ütközetet megelőző illetve az azt követő események főszereplőjeként jelenik meg. A fejezet címe elég általános, de a helyzet megítélésében egyértelmű: „*Arról, hogy a Magyarországi Blanc* (le Blanc de Honrie) *miként győzedelmeskedett egy csatában a nagyszámú török sereg fölött*”.¹⁴

¹⁴ D'ESCOUCHY, *i. m. I.*, XXI. fej., 119., XXII. fej., 121–124. Ez a fejezet valójában több, a törökellenes harccal összefüggő eseményt kapcsol egybe, (illetve „csúsztat egymásra”...) melyben Hunyadi déli – Havasalfölddel és Szerbiával szembeni – „pacifikálási” akciói is helyet kapnak. A csata leírása viszonylag részletes (noha helyenként a csataleírásokhoz általában használatos „panelekkel” dolgozik a szerző), majd kitér a keresztények vitézségére és bemutatja Hunyadi ismert, a huszita tapasztalatokból kölcsönzött *szekértábor-taktikáját* is, a szövegben pontosítva, hogy a sikerek és a vitézség ellenére, a három napig tartó, és a törökök soraiban kezdetben óriási pusztítást okozó csata *másnapján* fordulat történt, mivel a „...*keresztény seregből kivált s elmenekült ezer valach, s otthagya a csatateret hazatért országába, ami igen nagy haragra gerjesztette a Blanc-ot, aki hiába próbálta őket szelíd szavakkal visszatartani...*” ami végül oda vezetett, hogy a keresztény seregnek vissza kellett vonulnia a török túlerő elől. Erre az elhatározásra a „*kapitányok többségének*” véleménye alapján jutottak, a visszavonulás pedig a *hadieszközök megtartásával, rendezetten* történt, úgy, hogy a töröknek zsákmányolnivaló sem nagyon jutott. A hadiszerecske fordulását – ezt az összefoglalás végén a dokumentum ismét megerősíti – a „*Vallar-ok árulása okozta, amely nélkül győzelmet arathatott volna*” a keresztény sereg (tehát *nem a törökök vitézsége* gyűrte le őket...): *Uo.*, XXVI. fej, 139–143. A rendelkezésre álló adatok összevetése alapján azt láthatjuk, hogy az események központjába állított csata nagy valószínűséggel az un. *második rigómezei* (koszovopolje-i) *ütközet lehetett* (1448 október 16–18.), mely a történet fejezetcímével ellentétben a magyar csapatok vereségét hozta, és korántsem bizonyult olyan *következmények nélküli* epizódnak, mint ahogy azt a forrás sejtetni engedi. THURÓCZY J.: *A magyarok krónikája*, (ford.: Horváth J.), Bp., 1980, 373–378., TEKE, *i. m.* 168–170, 171–176.; MARINESCU, *La politique ...*, 143–152.; SETTON, *i. m.* 97–107. Az ebben a kérdésben is „egymásnak feszülő” későbbi, különböző nemzeti történetírások megközelítései és

A fejezetcímmel ellentétben ezúttal egy veszett csatáról van szó. A vereség ellenére megfogalmazódó pozitív végkicsengés annak a körülménynek köszönhető, hogy az összefoglalóban megtalálhatjuk a nyomait Hunyadi korábbi és későbbi sikereinek, érezzük benne a török támadásnak *közvetlenül kitett* keresztény népek rettegését és bizonytalanságát (erre a szöveg egyértelműen utal is) de érződik belőle az a reménykedés is, ami *elsősorban Hunyadi személyéhez* kapcsolódik, amit oszt az aggódó krónikás is: „*S bizony úgy igaz, hogy a mondott Blanc volt ebben a korban a leghatalmasabb és a legdicsőségesebb hadvezér mindazok között, akik a török és más hitetlen népség birodalma ellen hadat viseltek.*”¹⁵

Ebben a részletben már a környezet érzékelhetően változott, a színesebb és a legendás elemek iránt jóval nyitottabb lett: a *Blanc* – aki itt még *nem „Chevalier”* – azaz *nem „Lovag”* (és, mint látni fogjuk majd, az sem kizárt, hogy *nem is „Fehér”*) – alakja már a *mitoszteremtésre* alkalmasabb összefüggésben jelent meg. (A szövegből az is kitűnik, hogy szerző a „*Vallar*”-ok, a „*Vallach*”-ok és a „*Blanc*” között *semmi* kapcsolatot nem lát, tehát a szöveg alapján föl sem vetődik, hogy a *vallachok /”blakok”/ dicső helytállása* lenne az, ami Hunyadi Jánosból „*Fehér Lovagot*” – vagy netán korai „román” nemzeti hőst – csinál...) A *Blanc* tehát ez esetben *nem csak lovaggal* nem kapcsolódik össze (mint *Wavrinnél*), de annak sincs semmi jele, hogy a *Vallach*-ok és a *Blanc* között bármilyen összefüggés lenne.

A továbbiakban *d’Escouchy* figyelemreméltó tájékozottsággal mondja el a Bizánc elestéig vezető eseményeket, miközben Hunyadira mindvégig a „*Le Blanc*” megjelölést használja, de megjelenik már a sokkal pontosabb „*Jannus, Blanc de Honguerie*” és a „*Blanc de Honguerie, nommé Janus*” változat is. A Magyarországgal kapcsolatos újabb információk a nándorfehérvári ostrom időszakából származnak. A nándorfehérvári keresztény sikerrel kapcsolatos hírek összefoglalása, az adatmennyiség, illetve

hangsúlyai meglehetősen eltérőek. (Annyi elmondható, hogy az események „egyetlen pozitív hőse” Hunyadi János.) Nem célunk ebben a kérdésben „igazságot tenni”, csupán a *Blak/Blanc* és a *Vallach* elnevezések kontextusát és egymáshoz való viszonyát vizsgáljuk a szövegekben. *C. Antoche* tanulmánya idézi valamennyi változatot. A megközelítések lényege, hogy a vereségnek nincs gazdája. *ANTOCHE, i. m. 59–74.*

¹⁵ *D’ESCOUCHY, i. m. I., XXVI. fejj., 143.* Azzal, hogy az utolsó információ, amit *d’Escouchy* az általa használt forrásra való hivatkozással közöl, VIII. Jóhannész Palaiologosz bizánci császár (1425–1448) halála, arra enged következtetni, hogy nem csak a krónikásunk kezébe került dokumentum datálható *közvetlenül a rigómezei ütközet utánra*, hanem a kapott kiegészítő információk sem későbbiek, az évtized végénél. Az eredeti forrás, melyet krónikásunk szerint „*Constantinoble-ból több franciaországi fejedelemnek és a királynak küldtek*”, és amelynek „*a másolatát én, e sorok írója, megszereztem*” 1448. december 7-i datálású. *D’ESCOUCHY, i. m. III., Pièces justificatifs, X., 341–346.* Valószínűleg ugyanaz a levél, vagy annak másolata került *Marczali Henrik* kezébe a BN-ben való kutatásai alkalmával. *MARCZALI H.: „Közlemények a Párisi Nemzeti Könyvtárból”, Magyar Történelmi Tár XXIII., Budapest 1877., 83–122., benne a rigómezei csata leírása „Lettre escripte en Constantinople le VII. de décembre 1448”, 89–97.*

a francia fülnek igencsak idegenül hangzó nevek leírása komoly próbatétel elé állítja mind a szerzőket, mind pedig a szöveg 19. századi francia kiadóját. A világraszóló diadal kivívására eszerint tehát „*Cuisermuseberg*”-nél került sor, és egy bizonyos „*Onidianus*” nevéhez fűződik, akinek a harchoz Isten segítségét egy „*Capitianus*”-nevű „szent ember” nyerte meg. A szerző végül a forrást is egyértelműen megjelöli: „*Ezeket a dolgokat – írja – a mondott Onidianus levelének másolatából tudtam meg, amely levelet ő Csehország királyának küldött, s amelyeket aztán ez a király Franciaország királyának és más nagyurainak és fejedelmeinek színtűgy megküldött; s ezeket a leveleket aztán több jó városban („bonnes villes”) is terjesztették...*”¹⁶

Ezek a szavak arra engednek következtetni, hogy a győzelemben rejlő propagandisztikus lehetőséget a maga területén mindenki igyekezett kihasználni, és boldogan terjesztették a jó hírt a lehető legszélesebb körben. Nem derül ki d’Escouchy megjegyzéséből, hogy ő melyik változathoz dolgozott, s azt nem tudjuk megítélni, hogy beszámolójának forrása hányszoros átírásban állhatott a rendelkezésére. A szerzőben mindenesetre nem vetődik fel a gondolat (legalábbis jelét sem adja), hogy a győzedelmes *Onidianus* és a *Blanc* között bármiféle kapcsolat lenne, és az sem követel számára különösebb magyarázatot, hogy ez a bizonyos győzelmes *Onidianus* miért pont a cseh királynak (V. László) küldi meg a diadal híreit. Úgy tűnik, hogy d’Escouchy történetében az elsődleges a Kereszténység sorsa, s hogy ezért az olyan vitéz kapitányok alatt harcolók tesznek a legtöbbet, mint Hunyadi János, akinek személye körül – d’Escouchy esetében a nándorfehérvári diadalt követően – már valóban kezdenek kialakulni a mitikus elemek.

A francia történetírás már említett *hivatalos vonulata* utolsó jelentősebb képviselőjének, Jean Chartier-nek a tolla alól viszont az előzőeknél teljesebb, Hunyadi személyére talán máshogy, és bizonyos szempontból jobban koncentrált, és a hadvezért *legendásabb* formában bemutató kép rajzolódik ki.¹⁷ Magáról Hunyadiról nála először csak az 1453-as esztendő követően esik szó; a törökellenes vállalkozások sikeres bajnokának az alakja a Bizánc elestét követő sokk-helyzet, és a megnövekedett nemzetközi-politikai aktivitás természetes komponenseként tűnik elénk. Hunyadi ekkor már úgy jelenik meg mint a török elleni harc legjelentősebb képviselője, akinek bemutatásakor az addigi sikeres küzdelmeinek egyfajta *egyvelegét* tárja elénk a krónikás.

¹⁶ D’ESCOUCHY, *i. m.* II., 325–328. A kiadó jegyzete a várost igen pontatlanul a „Raab folyó partjára” helyezi és „Enisemusebercq”-ként azonosítja. Valószínű, hogy az eredeti levél német nyelvű lehetett, és mégiscsak inkább a Nándorfehérvárnak megfelelő „Görögfehérvár”, azaz „Griechischweissenburg” lehetett az eredeti szövegben.

¹⁷ Chartier, aki az eseményekkel egy időben, folyamatosan írt (illetve anyagába ugyanilyen elv szerint szerkesztette bele a máshonnan kapott, esetleg korábbi eseményekre vonatkozó információkat), legelőször az 1451-es (másoknál is szereplő) követség kapcsán szól a török veszély fokozódásáról és Magyarországról, majd pedig Bizánc elestét tartja olyan eseménynek, amelynek helyet kell kapnia a „Franciaország Nagy Krónikáiban”. CHARTIER, *i. m.* II., 225. fejt., 325–327.

Chartier (folytatva és a hozzá érkezett tájékoztatásokat kommentálva) megjegyzi, hogy „*egy másik jelentés arról szól, hogy egy bizonyos fehér lovag („chevalier blanc” – így, kis betűvel, nem névként), aki Magyarország marsallja („mareschal de Hongrie”), aki nem volt nemesember, hanem korábban mesterségére nézve is „mareschal” (patkolókovács, lovász) volt még mielőtt háborúzásra adta volna a fejét, s aki Magyarország kapitánya lett,...*” a törökök ellen kemény hadviselésbe fogott.¹⁸ Ezt követően Chartier egy meglehetősen zavaros eseménysorozatot ír le, melyben költői módon keverednek Hunyadi csatáinak bizonyos elemei, s – többek között – leír egy olyan győzelmes csatát, amelyben Hunyadi az egyébként vitézül verékedő törököt tönkreveri, és *hat-hat fogoly törököt* küld a pápához, a francia királyhoz és a burgundi herceghez. Valószínűnek látszik, hogy Chartier forrása is szóbeli volt, vagy esetleg egy olyan írásra hagyatkozott, mely a szóbeli elbeszélés alapján készült.¹⁹

Közismert dolog, hogy Bizánc elesését követően ismét menekülők számottevő csoportjai árasztották el a keresztény Európát, akik elborzasztóan és színesen mesélték el a történeteket (különösen pedig saját átélt viszontagságaikat), írták le döbbenetes tapasztalataikat, adták tovább a nyugtalanító híreket. A nyomasztó veszély érzését igazán ők hozták közel Európa nyugati felének minden rendű és rangú lakójához, és talán nem állunk messze a valóságtól, ha feltételezzük, hogy a Hunyadi-mitosz kialakulásához szükséges *végső lökést* is az ő elbeszéléseik adták meg, miközben mintegy „*exportáltak*” annak a hősnek a képét, akit Európa „törökkel határos” felében török és keresztény részről egyaránt (természetesen ellenkező előjellel) ekkor már legendák öveztek. Megteremtődtek annak feltételei, hogy a korábbi információk egyes elemei az újakkal kiegészülve, kedvező feltételek között, kibontakoztassák a kereszténységet megmentő „*Fehér Lovag*” mítoszáét.

Az események leírását adó egyik jellemző részről mindenesetre biztosan tudjuk, hogy szóbeli – *ráadásul talán éppen egy magyaroktól származó* – közlés alapján került Chartier mester krónikájába. A beszámoló *óriási keresztény foglalásokról* ír Görögország területén; százhatvan várost, négyszáz várkastélyt s más erősséget juttat keresztény kézre, tud a török szultán sebesüléséről, s az elpusztított törökök számát *kétszáz-ezerre* teszi. A francia történeti irodalom vonatkozó részeiben ez az egyetlen híradás, mely Hunyadi János halálának körülményeiről tájékoztat; – egyébként *tévesen*, hiszen úgy tudja, hogy a „*fehér lovag egy lándzsadöféstől súlyos sebet kapott*” és ebbe a sérü-

¹⁸ Uő.: III., 40–41. A Hunyadi státusára tett megjelölés („Maréchal”) a francia nyelvben frank eredetű szó, mely méltóságnévvé vált, de az eredeti frank szó („marshalk”) valóban patkolókovácsot jelentett. Igen érdekes az a párhuzam, ami Johannitza (Kaloján, 1186–1207.) Villehardouin és Clari által is említett történetével kínálkozik. (Kaloján egyébként *Blak Joannész*ként szerepel ezekben a forrásokban.) Hunyadi „patkolókovács”, „lovász”, „lőcsiszár” (tehát *alacsony*) származása, és a Johannitza – Blak Joannész hasonló státusa között talán nem kizárt, hogy analógia van. Vö. VILLEARDOUIN, *i. m.* (ford. Szabics), 73.; CLARI, *i. m.* (Pauphilet), 50.

¹⁹ CHARTIER, *i. m.* III., 268. fej.; 66–69.; LACAZE, *i. m.* 10–11.

lésébe halt bele. Tehát vagy a tájékoztatás volt pontatlan, vagy talán az „Isten segedelmével” kivívott győzelem keresztény bajnokának képéhez jobban illett, hogy a harcban szerzett seb vigye a halálba.²⁰

Időrendben és logikai szempontból is a következő történetírónk a francia Flandriában élő, a burgundi hercegi udvarhoz közel álló Jacques du Clercq, aki az 1448–1467-közötti eseményeket egykorú jegyzetek alapján írta meg; ennek során számos dokumentumot gyűjtött egybe. Magyar vonatkozású közléseinél gyakran Chartier művét használta forrásként, amit a könnyen azonosítható szöveg-egyezések mellett ő maga is megerősít, hiszen hivatkozik arra, hogy ismereteit a „*Saint-Denys-ben lévő krónika*” tanulmányozásából szerezte. Így a Hunyadi Jánosra vonatkozó első információkat is Chartier-nak köszönheti, aminek következtében nála is szerepel a „chevalier Blancq” és a „Guillaume Blancq” elnevezés. Du Clercq azonban, Chartier-val ellentétben, tovább viszi a török elleni küzdelem fonalát, és beszél a burgundi herceg (Jó Fülöp) „*Fácán fogadalma*”-ként („*Voeu du Faisan*”, Lille, 1454 február 17.) ismert, ünnepélyes külsőségek között nyilvánosságra hozott döntéséről, hogy *személyesen is részt vesz* a törökellenes küzdelemben (amire végül is nem kerül sor), és szól a török elleni hadi vállalkozás finanszírozása érdekében kivetett adókról is. Ez azért különösen fontos, mert Hunyadi harcait ezzel a kontextussal közvetlenül hozzákapcsolja a burgundi udvar késő-lovagkori szellemiséggel túlfűtött légköréhez.²¹

Ugyanakkor a történetíró Du Clercq nem elégszik meg egyetlen forrással: a nándor-fehérvári diadal lejegyzéséhez, mint maga is említi, két forrást használt. Az egyiket már d’Escouchy-nál megismerhettük; – ez annak a bizonyos Prágából érkezett levélnek a másolata, melyet krónikás társa is láthatott, s ami esetleg újabb adalékot szolgáltat ahhoz, hogy a szóban forgó levelet a lehető legszélesebb körben terjesztették, a nyugat-európai törökellenes propaganda érdekeinek megfelelően. A másik forrás a Chartier-féle, szóbeli információk alapján készített összeállítás szövege lehetett. Du Clercq – teljesen logikusan – ebben a sorrendben is hozza a szövegeket, és minden különösebb kommentár nélkül illeszti be elbeszélésébe. Kiseb és többnyire lényegtelennek tűnő eltérések természetesen nála is vannak; mindenesetre ezekből egyértelmű, hogy Du Clercq-nek is komoly gondja akad a nevek átírásával illetve leírásával. Az így bekövetkezett *névelírások* közül az egyik – éppen Hunyadi János személyének a *legendás*

²⁰ „Ugyanez idő tájt, az 1456-os esztendőben történt, hogy a magyarok, Magyarország területén, hatalmas pusztítást vittek véghez Krisztus urunk hitének ellenségei között, s igen nagy zsákmányt ejtettek; mégpedig egy bizonyos Kapisztrán János testvér (Jean Capestram) valamint egy hatalmas, bölcs és nagyhirű lovag segedelmével, akit ‘Guillaume Blanc’-nak (alias Blauk – teszi hozzá a kiadó) neveznek; s ezek sikerrel elkergették és kiűzték a törököt Belgrad (Belgrado) városa alól.” CHARTIER, *i. m.* III., 66–70.

²¹ DU CLERCQ, *i. m.* II., 195–200, 206–209, 219–242.; BOURASSIN, *i. m.* 267–297., A Konstantinápoly 1453-as elestéhez kapcsolódó „Fácán fogadalmának” politikai jelentőségére és szimbolikájára összefoglalóan lásd: CARON, M-T. – CLAUZEL, D. (textes réunis par): *Le banquet du Faisan. 1454: l’Occident face au défi de l’Empire ottoman*, („Collection Histoire”), Arras 1997.

alakok felé közelítése szempontjából – esetleg nem teljesen lényegtelen. A Mathieu d'Escouchy-nál még még *Onidianus*-ként szereplő személy Du Clercq-nél már *Ovidianus* lett, aki „*Grusseuseberch*”-nél aratott a törökkel szemben világraszóló győzelmet. Ovidianus (Othovien, Octavianus) pedig a keleti kereszténységről szóló történetek kiemelkedő személyisége.²² Mindent összevetve, Du Clercq krónikája a burgundi udvar történetírásának, szellemiségének igen érdekes dokumentuma, s benne a máshonnan „kölcsonzött” részeket is a burgundi udvar mentalitása hatja át. Ennek része az is, hogy erőteljesebben hajlik a mítoszteremtésre, és hogy az a részlet, ami Chartier előadásában viszonylag száraz és bizonytalan adatok halmazaként jelenik meg, Du Clercq-nél egy sokkal színesebb, lebilincselőbb verziót tár elénk. Wavrin, d'Escouchy, Chartier és Du Clercq összefogták a Hunyadi Jánosra vonatkozó ismeretanyagot, és fokozatosan olyan kontextusba helyezték, mely egyértelműen kedvezett a „Fehér Lovag” mítosz kialakulásának.

A 15. század méltán leghíresebb burgundi történetírójának, Georges Chastellainnek a *Krónikája* számos magyar vonatkozású kérdésben is becses információkat szolgáltat – s minden bizonnyal szolgáltatna még többet is, ha a krónikának *csaknem két-harmada* nem veszett volna el.²³ Hunyadi így a Nándorfehérvárnál kivívott győzelemmel jelenik meg először a történetben; a fejezet címe: „*A hitetlenek emlékezetes vereségéről*”.²⁴

²² A problémakör összefoglalására lásd CSERNUS, „Zsigmond és a Hunyadiak...”, 112. és 192. sz. lábjegyzet.

²³ Chastellain, aki *Krónikáját* nagy valószínűséggel 1455 után kezdte el írni, tehetséges, igényes és körültekintő történetíró volt, és – mint láttuk – hű tükröztetője is a születő és nagyhatalomként kibontakozó burgund állam érdekeinek és az ott uralkodó mentalitásnak. Az 1419 és az 1475-közötti eseményeket átfogó munkának komoly, a magyar történelem szempontjából is minden valószínűség szerint igen fontos részei kallódtak el. A veszteség – érdekes módon – csaknem egyenletesen érinti a krónika szinte valamennyi fejezetét, és számunkra különösen sajnálatosak azok a hiányok, amelyek az 1422–1429, az 1431–1452 és az 1468–1470 közötti időszakra vonatkoznak. Chastellain-re lásd BOSSUAT, R.: *Manuel bibliographique de la littérature française du Moyen-âge*, (MBLMA) Paris 1951 és folytatásai (1955, 196.), továbbá FAVIER, J.: *Dictionnaire de la France Médiévale*, (DFM) vonatkozó részei, továbbá DOUTREPONT, i. m. 441–444.; PÉROUSE, G.: *Georges Chastellain. Étude sur l'histoire politique et littéraire du XVe siècle* („Acad. Royale de Belgique. Mémoires, 2e série”, 7.). Bruxelles 1910, 3–160.

²⁴ Valószínű, hogy ez a rész a hatvanas évek első felében keletkezett. Ráadásul Chastellain szövegéből azt is megtudhatjuk, hogy Guillaume Fillastre, Tournai püspöke (Fillâtre, *Guilhelmus Filastris*), aki a burgundi herceg egyik kedvelt diplomatája volt, személyesen is igazolni tudja a Mathieu d'Escouchy (majd Jacques Du Clercq) által is felhasznált, Prágából származó dokumentum hitelességét, mivel akkor, amikor az események történtek, éppen ő maga is „*Lancelot király*” (V. László) udvarában tartózkodott a burgundi herceg követeként, sőt, *személyesen* is ott járt az ostromot követően Nándorfehérvár („*Bellegarde*”) falai alatt. Ez a rész, ebben a formában minden bizonnyal 1461 és 1467-között íródott, hiszen a benne „*Tournai püspökeként*” szereplő Guillaume Fillastre (Fillâtre, *Guilelmus Filiastri*, 1400k–

Az isteni beavatkozásnak köszönhető, és csodatételnek tekintett győzelem hírére – mint Chastellain mondja – a környező vidékeken lévők juttatták el a keresztény királyokhoz és fejedelmekhez. Chastellain tartalmilag a Du Clercq-ével és a d’Escouchy-ével azonos (de logikusabb és stílusában sokkal elegánsabb) bemutatását adja az eseményeknek. Hunyadi Chastellain-nél *Onidianus* néven szerepel, és a krónikás pontosítja az olvasó számára a hozzá elérkezett és krónikájába átemelt információk eredetét is.²⁵ A Krónika Onidianusa mellett, a teljes életmű-kiadásban azonban (igaz, mindössze egyetlen esetben) van más említése is: Chastellain a „*Le Temple de Bocace...*” című költeményében, mely a kor egyik divatos témájáról, a *szerencse forgandóságáról* szól, egy példabeszéd részletében Hunyadi Jánost más néven is említi. Chastellain ebben a költeményben többek között „*Cil gróf*” (Czillei Ulrik) esetét idézi, akit „*urának, Magyarország királyának oldalán ölték meg és nyakaztak le*”, s a „*Blanc fia*”, aki „*e cselekedet elkövetője volt, ugyannerre a sorsra jutott...*” Chastellain tehát már az 1450-es évek végén, az 1460-as évek elején ismerte Hunyadi Jánosra ragasztott „*le Blanc*”-nevet, ráadásul – mint láttuk – 1463-ban, a „*Temple*” írásakor használta is, méghozzá pontos történeti összefüggésben.²⁶ A ránk maradt részekből azonban – úgy tűnik – (a *Temple de Bocace* „Blanc fia” – és nem „Chevalier Blanc” megjegyzésén kívül) teljességgel hiányoznak nála a „Fehér Lovag”-mítosz Chartier-nél, Du Clercq-nél és D’Escouchy-nál meglévő elemei. Ez annál feltűnőbb, ha arra gondolunk, hogy itt a törökellenes harcokra és a „klasszikus értelemben vett” lovagi dicsőségre leginkább fogékony, a legendás elemekre is érzékeny burgundi udvar történetírásának a legnagyobb és leginformáltabb alkotásáról van szó. Erre a problémára igazán akkor kapunk

1473) valószínűleg a híres kardinálisnak (a magyar királyok főkegyúri jogát megerősítő konstanzi bitorosi kollégium tagjának) a törvénytelen fia, az „Aranygyapjas rend második kancellárja” (melynek történetét is megírta), 1437-ben Verdun, 1449-ben Toul püspöke, 1461-ben szerzi meg ezt a püspökséget, és a szövegben élő személyként említett Jó Fülöp 1467-ben távozott az élők sorából. FAVIER, *DFM*, 413.

²⁵ Eszerint „Magyarország és Csehország királya küldte egy bizonyos Heinseberg úrnak, aki valaha Liège püspöke volt”, és aki aztán gondoskodott az eredetileg valószínűleg német vagy latin nyelvű szöveg franciára fordításáról, s továbbküldte azt Burgundia hercegnőjének, Portugál Izabellának. Chastellain azonban felhasznált egy másik dokumentumot is, melynek ugyancsak pontosítja az eredetét: ez a levél szerinte Francisque-tól (Francesco Sforza) származott, aki azt Milánóból küldte meg a királynak, de eredetileg a jelentés Velence közvetítésével került a pápához, illetve a királyhoz, és valójában a pápai legátusnak írták. Az erre a levélre alapozott szöveg név nélkül mondja el a történetet, és konkrét adat (az események rövid, pontos és lényegre törő bemutatásán túl) csupán kettő van benne, s ez is csak annyi, hogy a várat „Nanderoude”-nak („Nanderalba”) mondja, s a döntő csatát pedig eszerint (egyébként helyesen) a „Szent Jakab ünnepe (július 25.) előtti szerdán” (július 22.) indította a török. Aláírás nincs, névre a levélben nem történik utalás, vagy „lekopott” kézen-közön. CHASTELLAIN, *i. m.* III., 113–114. A győzelmet hírül adó levelekről van szó, amelyeket – külön-külön – Hunyadi és Kapisztrán a diadal után közvetlenül írtak V. Lászlónak, a pápának és más fejedelmi udvaroknak. Vö. TELEKI J.: *Hunyadiak kora*, II., Pest 1852, 439–441.

²⁶ CHASTELLAIN, *i. m.* VII., 94.

kielégítő magyarázatot, ha megvizsgáljuk azoknak a 15. századi történetíróknak a munkáit is, akik a század második felében, illetve annak utolsó harmadában alkottak, tehát a francia nyelvű burgundi történetírás *harmadik generációját* képviselik: itt mindenekelőtt az *Emlékirat*-szerző Olivier de la Marche és a Chastellain történetíró utódjaként ismert Jean Molinet munkásságát kell figyelembe vennünk, de vizsgálódásunk szempontjából érdekes és fontos lesz majd az a rövid megjegyzés is, melyet Philippe de Comynnes *Mátyás-portréjánál* találunk.

Olivier de la Marche, akit a *lovagkor utolsó történetírójának* tartanak, valóban döntően a lovagsággal összefüggő erkölcsi értékek, látványosságok illetve a lovagi élet legapróbb rezdülései iránt mutat mindenekelőtt fogékonyságot.²⁷

Olivier mester azonban *Emlékirataiban* Hunyadi Jánosról mint legendás „Fehér Lovagról” említést sem tesz, de nem szól a nándorfehérvári diadalról sem. Hallgatása azonban mégis beszédes, s erre ő maga is utal műve *Prologusában*, melyet 1490-ben ír a már kész emlékiratai elé, amelyben felhívja Fülöp nagyhercegnek a figyelmét az *öt megillető jogokra*, és amelyben Hunyadi Jánost a „*valachiai fehér lovag*”-nak mondja, egy Mátyással sem nagyon szimpatizáló szöveggörnyezetben.²⁸ A magyarázatot osztják és burgund dinasztiai Miksa és Burgundiai Mária házasságával bekövetkezett összefonódásában, s a Habsburgok és a Hunyadiak között elmélyült, és immár generációsnak tekinthető éles konfliktusában kell keresnünk. Az *ausztró-burgund* hagyományokat ápoló poszt-burgundi történetírás nem lelkesedett túlságosan a Hunyadi-csaláért, s különösen nem lelkesedett Hunyadi Mátyásért.²⁹ Úgy tűnik tehát, hogy Hunyadi János törökellenes harcainak a burgundi történetírók körében tapasztalható korábbi pozitív visszhangja végül is *áldozatul esett* a Hunyadi-család későbbi felemel-

²⁷ A már említett „*Voeu du Faisan*”-ünnepség legszínesebb leírását ő hagyja az utókorra. Karrierje végén a burgund, majd a burgund-ausztriai uralkodóház hűséges híveként Szép Fülöp főherceg nevelésével foglalatzkodott, s emlékiratait is tanítványa épülésére szánta. DE LA MARCHE, i. m. 478–489. A „*Voeu du Faisan*” (Lille, 1453. febr. 17–19.) funkciójára lásd: BOURASSIN, i. m. 267–296.; HUIZINGA, J.: *A középkor alkonya*, Budapest 1976, 66–68.; DE MÉRINDOL, Ch.: *Le Banquet du Faisan. Jérusalem et l'esprit de croisade hors de la Bourgogne à la veille de la prise de Constantinople*, in CARON-CLAUZEL, i. m. 71–84.

²⁸ DE LA MARCHE, i. m. 304, (előszó), 307–352.

²⁹ Mátyás és a Habsburgok konfliktusainak és Mátyás korának könyvtárnyi irodalmára lásd: E. KOVÁCS P.: *Mathias Corvinus*, Budapest 1990, 111–130. (legfontosabb irodalom: 196–197); KISFALUDY K.: *Mathias Rex*, („Magyar História”), Budapest 1983, 95–108, 125–143. (bibliográfia: 205–206.), továbbá a 2008-as „Reneszánsz Év” kiemelkedő programjaihoz kapcsolódó kiadványokban szereplő bibliográfiákat, FARBAKY P. – SPEKNER E. – SZENDE K. – VÉGH A. (szerk.): *Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban (1458–1490)*, Kiállítási Katalógus, Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2008, 544–597.; MIKÓ Á. – VERŐ M. (szerk.): *Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. sz.)* I–II., Magyar Nemzeti Galéria, Budapest 2008, 221–254.; FÖLDESI F. (szerk.): *Csillag a holló árnyékában. Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon*, Budapest 2008, 234–246.; CSUKOVICS E. (szerk.): *Mátyás és a humanizmus*, („Nemzet és emlékezet”), Budapest 2008.

kedésével szembeni ellenszenvnek. A burgund udvar utolsó történetíróinak a Hunyadiakkal szembeni alapállását erős Habsburg-párti elfogultság, és propaganda határozta meg, melyben egy Hunyadihoz kapcsolódó, pozitív „Fehér Lovag”-mítosznak nem lehetett helye. Ugyanez a beállítottság legalább ilyen erőteljesen érződik Jean Molinet esetében is, aki, mint a Chastellain örökébe lépő „*hivatalos történetíró*”, Merész Károly halálát követően szintén Habsburg Miksa, illetve Burgundiai Mária szolgálatában írta meg (legalábbis fejezte be) a század utolsó harmadának eseményeit taglaló *Krónikáját*. Hunyadi Jánosról mindössze egyszer, Mátyás halálával összefüggésben beszél, amikor Mátyást úgy emlegeti, hogy „... *Mathias, a Blanc fia, akit lovagnak mondtak, s aki fegyvereinek vitészségével több hatalmas győzelmet aratott a hitetlenek fölött,...*” A „lovagnak mondott Blanc” és a „Fehér Lovag” megjelölés között (még ha a törökellenes harcokban játszott szerepet nem is lehetett kétségbe vonni) nyilvánvaló, hogy a különbség nem csupán *szórendi* vagy éppen *időrendi* természetű: egyértelműen a *politikai rivális* táborának a véleményét tükrözi, a kifejezés pedig ezúttal is a Hunyadi-család *szerény eredetére* kívánt utalni. Mindenesetre – legalábbis ezekből a szövegekből úgy tűnik – a burgundiai történetírókat nem érintették meg az itáliai humanisták jó részének Mátyást, illetve a Hunyadi-családot dicsőítő szavai, viszont – a korábbi idők tapasztalataival is tökéletes összhangban – határozottan befolyásolták őket fejedelmek politikai érdekei és érzelmei.³⁰

Ettől eltérő megközelítést a francia anyagban csak Commynes Emlékiratainak olvasásakor tapasztalhatunk.³¹ Commynes, akit a Hunyadiakkal szemben – vagy éppen ellenfelek mellett – semmiféle elkötelezettség vagy szimpátia nem befolyásolt, s aki államférfiúi-diplomáciai tevékenységének jelentős részét Itáliában, illetve az itáliai fejedelmekkel szoros kapcsolatban töltötte el, szellemes és reális képet nyújt korának válogatott nagy uralkodóiról. Itt Commynes, anélkül hogy a részletek tárgyalásába bonyolódna, összefoglalja Hunyadi törökellenes harcait is, leírja az V. László és a Hu-

³⁰ MOLINET, *i. m.* II. 182.; DOUTREPONT, *i. m.* 447–451.

³¹ COMMYNES, *i. m.* 522–524., BOSSUAT, *MBLFMA* (vonatkozó részek) és FAVIER, *DFM.*, 293. Ezt a folyamatot átfogó tanulmányban elemzi DUFURNET, J.: *Destruction des mythes dans les Mémoires de Philippe de Commines* („Publications Romanes et Françaises”), Genève, 1966., és BLANCHARD, J.: *Commines l’européen. L’invention du politique*, („Publications Romanes et françaises” 216.), Genève 1996. Commynes nagy ívű összehasonlítást ad, és az általa felrajzolt tablóra rákerült Merész Károly (1467–1477), burgundiai herceg, III. Edward (1327–1377), angol király, XI. Lajos (1461–1483), francia király, II. Mehmed (1451–1481), török szultán, a „Hódító” és Mátyás (1458–1490), magyar király is. COMMYNES, *i. m.* (Dufournet), XII. fej. 514–527. Elemzésében végig jól érzékelhető az itáliai ismeretek hatása. Noha művének második nagy részét döntően az itáliai események leírása jelenti, az egész mű szemléletében érződnek az Itáliában szerzett diplomáciai tapasztalatok. Magyar vonatkozásaira is lásd, CSERNUS, S.: *A reneszánsz fejedelm-tükrök forrásvidékén: Philippe de Commines, a „francia Machiavelli”, „Századok”,* 133 (1999), 125–144. A szöveg magyar fordítása: uo. 143–144., és SZ. JÓNÁS I. (szerk.): *Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, Budapest, 570–572. (Ford. Csernus S.)

nyadiak közötti konfliktust, a Hunyadi-testvérek sorsának alakulását, Mátyás királlyá választását, majd uralkodását. Hunyadi Jánost teljes természetességgel mondja „*Chevalier Blanc*”-nak, s nyoma sincs elbeszélésében a burgundi udvar történetíróinál tapasztalt tartózkodásnak. Mint írja, „*A szóban forgó Mátyás király egy igen nemes lovagnak volt a fia, akit Fehér Lovagnak neveztek, és Valachiából származott: egyszerű nemesember volt ugyan, de módfelett erényes és nagyeszű férfiú, aki hosszú időn át kormányozta a Magyar Királyságot...*” Sőt, ennél is tovább megy, amikor Mátyás királlyá választásában *Isten beavatkozását* is látja, amit azzal magyaráz, hogy „*talán a mi Urunknak kedvére voltak az atyja által tett hajdani szolgálatok.*” Hunyadi Jánost tehát – s nem véletlen, hogy pont Commynes emlékirataiból – a 15. század politikai életének valószerű, kiegyensúlyozott módon bemutatott szereplőjeként ismerhetjük meg, s mindez annak ellenére történik, hogy a *legvilágosabban és legegységelműbben* éppen a lovagság általa avított tekintett értékrendjével számos alkalommal keményen szembe helyezkedő Commynes használja rá az eredetileg inkább a lovagkori ideálhoz közelebb álló „*Fehér Lovag*”-nevet. Paradoxnak tűnhet, de Hunyadi, az egyébként a középkori lovagi mítoszok lebontójaként számon tartott Commynes szövegében válik egyértelműen és természetesen „*Fehér Lovaggá*”, ám ennek a „*Chevalier Blanc*”-nak nem a *régi lovagság mítoszaihoz* van köze, hanem inkább Commynes „*isteni beavatkozással*” kapcsolatos fejtegetéseibe illik bele. Ugyanakkor aligha kétséges, hogy a Hunyadi–Fehér lovag azonosságnak a legnagyobb publicitást a 16. századtól kezdődően Commynes „*Mémoires*”-jai jelentettek.³²

Összefoglalásul tehát megállapíthatjuk, hogy a Hunyadihoz vonatkozó hírek – a törökellenes harcainak sikere miatt – az 1440-es évek közepétől kezdődően jutnak el először a francia historiográfia lapjaira, majd több-kevesebb rendszerességgel folyamatosan olvashatunk róla, mégpedig elsősorban a burgundi herceg mind aktívabb *mediterrán politikájának* és a pápai udvar törökellenes összefogásra buzdító törekvéseinek hozadékaként.

Az első információkat – az ifjabb Wavrin beszámolóját – úgy tűnik, történetíró rokonán kívül nem használta föl senki. (Ha esetleg az al-dunai hadjáratról szóló beszámolónak komolyabb híre támadt, úgy annak még Chastellain krónikájában lehetett nyoma, de az 1432 és az 1452 közötti rész hiányzik belőle.) Az utazó, diplomata és történetíró Gilles Le Bouvier, aki az eseményekkel megközelítőleg egy időben írt, a törökellenes harcokról természetesen ugyancsak tájékoztatott, de arról nincs szó nála, hogy ezeket a sikereket személyhez – *egyetlen* személyhez – kösse. Mivel a legkorábbi rész (Wavrin elbeszélése) csak később került be a történeti munkákba, úgy tűnik, hogy valójában Mathieu d’Escouchy krónikája „léptette be” Hunyadiat a francia nyelvű törté-

³² Vö. LINIGER, J.: *Le Monde et Dieu selon Ph. De Commynes*, Neuchâtel 1943., DUFURNET, i. m. 309, 486–490., BLANCHARD, i. m. 164, 167, 285., A műnek a 16. században hat nyelven (latin, olasz, spanyol, német, francia, flamand) tíz kiadása született. CSERNUS, „A reneszánsz fejedelemtükrök...”, 125–126, 138–139.

neti irodalomba. Erre alkalmat az 1448-as rigómezei („Cossova”) ütközetről Franciaországba érkezett beszámoló kínált számára.

Hunyadi János alakjának újabb lendületes feltűnése a Konstantinápoly elestét követő általános megdöbbenéshez, riadalomhoz és a megmentőben való reménykedéshez köthető. Így Mathieu d’Escouchy-nál 1456-ig, a törökkel kapcsolatos ügyeket illetően *folyamatos* a jelenléte, Jean Chartier-nál (és vele együtt Jacques Du Clercq-nél) viszont már inkább az újabb nagy eseményhez, a nándorfehérvári diadalhoz kötődik, míg a Chastellain krónikájából megmaradt részek *kizárólag* az utóbbihoz kapcsolják.

Hunyadit *nevén* csak a legkorábbi forrásrészletek nevezik (Wavrin: „*Joannes de Hoignac*” illetve „*Huniade*”), későbbiek már soha. Az ún. „első generációs” történetíróknál szereplő változatok, akik inkább a 15. század első felére koncentrálták tevékenységüket, mind deformált, vagy deformált és költött neveket tartalmaznak: „*le Blanc*” illetve „*Jannus, Blanc de Honguerie*” és „*Blanc de Honguerie, nommé Janus*” (d’Escouchy); „*Onidianus*” (d’Escouchy, Chastellain), „*le chevalier blanc*” (Chartier) „*chevalier Blancq*” (az előzőből eredeztetve, „pikárdiai” +q végződéssel), „*Guillaume Blanc/Blancq*” (Chartier, Du Clercq) illetve „*Ovidianus*” (Du Clercq).³³

Némileg más a helyzet a 15. század „második” nagy francia és burgund történetíró generációjával (Commynes, Olivier de la Marche, Jean Molinet), akik valamilyen módon – ha bizonytalanul is – a „*fehér lovag*” elnevezést teszik magukévá, s Hunyadi Jánosról mindhárman Mátyással kapcsolatban beszélnek. Közülük a legtisztább értelemben Commynes használja ezt a megjelölést, s mint láttuk, egyszerűen csak „*Chevalier Blanc*”-ként említi. Míg az egyik burgundi történetírónk (Olivier de la Marche) „*le blanc chevalier*”-nak mondja (s *nem* „*chevalier blanc*”-nak, és *kisbetűvel*, tehát nem ragadványnévként használja), a másik (Jean Molinet) pedig – talán még nagyobb távolságtartással – a „*Blanc, chevalier comme l’on disoit*” változatot adja, s bizony ez a „*Blanc*”, „akit lovnagnak mondanak” -megoldás nem a legpozitívabb megközelítést sugallja, *mitoszteremtésre* aligha alkalmas, és nem is az a szándéka... De egyben áttelesen mégiscsak jelzi, hogy *létezik* egy ilyen folyamat is, hiszen ebben a megfogalmazásban nyilvánvaló a *szembehelyezkedés* egy legalábbis embrionális szinten már meglévő, „*kezdődő*” mítoszteremtő szándékkal.

A „*fehér lovagra*” vonatkozó információk (vagy legalábbis ezt a rá vonatkozó legendát gerjeszteni képes adatok) származási helyének azonosítása több szempontból a segítségünkre lehet a „Hunyadi-mítosz” létrejöttének és további fejlődésének magyarázatában. Mint fentebb említettük, a Kereszténység keleti részéből érkező hírek több lehetséges közvetítő közeg segítségével, de döntően *két útvonalon* érkezhettek a francia területekre: eszerint Keletről Nyugat felé volt egy *északi* (a Duna völgyét követő) és egy *déli* (Balkán–Lombardia–Róma–Rhône völgye, illetve a Mediterraneum keleti részéből érkező Bizánc–Velence–Róma–Genova közbejöttével működő tengeri) *információs vonal*. Közülük a „*déli*” útirány immár évszázadok óta töltötte be feladatát, s kétségtelenül hosszú ideig sokszínűbb, élénkebb és aktívabb volt: a Hunyadira vonat-

³³ Összefoglalva lásd CSERNUS, A „Fehér Lovag...”, 93–94.

kozó részletesebb anyag is valószínűleg a Balkán (főleg Bizánc), illetve Itália felől érkezett a francia nyelven alkotó történetírók látókörébe, s minden valószínűség szerint a „fehér lovag”-mítosz egyes elemei (s a török elleni csaták leírásai, a *Blanc*, vagy a *Blancus*) is a Balkánról eredeztethetők.³⁴ Ugyanakkor a Burgundiával (és vele Németalfölddel) kapcsolatos, a Luxemburg-, majd a Habsburg-dinasztiákhoz kötődő aktivitás és politikai propaganda mindinkább erőre kapott, és hatékonyabbá tette az információk áramlásának az északi – vagyis a Közép-Európából Franciaországba és a burgund udvarba vezető – útvonalát.

Mindenesetre, – legalábbis adataink szerint – az „északi oldalról” érkező hírek „*fehér lovagról*” egyáltalában nem tudnak, a Blak-Blanc megjelölést pedig, ha használják, azt nem mítoszteremtő céllal teszik. Ez persze nem zárja ki, hogy az „északi” irányból Nyugat felé terjedő információk névanyaga, mint például az „Onidianus” (*Hunyadius*, *Hunyadianus*, sőt, talán „*Hunyadijános*”...)-változat is, módot nyújtson Franciaországban az olyan típusú legendás képzetársításokra, mint amelyet Du Clercq-nél (Onidianus – *Ovidianus*) is láthattunk.³⁵

Az alaposabb elemzések tehát alátámasztják, hogy mindkét változat (az északi „Onidianus” – „Ovidianus” és a déli „Blanc” – „Blancq”) egyaránt – ha nem is azonos mértékben – alkalmas lehetett egy „fehér lovag”- típusú mítosz kialakítására és táplálására, ha „*előkészített hátteret*” és kellőképpen „*fogékony környezetet*” talál. Az „Onidianus” név könnyen elhelyezhető a többnyire Jeruzsálem visszafoglalását is sikerrel megvalósító *regényes* történetek (Othovien, Octavianus...) hősi alakjai közé. A „Blanc” pedig aki világraszóló győzelmét Nándorfehérvárnál, (azaz *Nanderalba* falainál) aratta, logikusan kapcsolódik a *hitetlenek ellen harcoló* legdicsebb lovagok képéhez, akik (csillogóan) *fehérbe* (esetleg *fehér páncélba*) öltözött bajnokai lehettek a Kereszténységnek (az archetípus Nagy Károlytól akár a „vitéz lovagként” meglehetősen *atipikus*, de Olivier de La Marche-nál mégis így megjelenő III. Frigyesig...)³⁶

³⁴ Jó példa erre a rigómezei ütközetről, vagy a későbbiekben Bizánc közbejöttével a nyugati fejedelmi udvarokban eljuttatott tájékoztató anyag, melyet a nyugati kereszténység informálása, az összefogás megteremtése és a keresztes hadjáratra buzdítás céljából küldtek rendszeresen a fenyegetett helyzetben lévő keleti keresztények. Uo. 96–97., lásd továbbá RICHARD, J.: *La Bourgogne des Valois, l'idée de la croisade et la défense de l'Europe*, in CARON-CLAUZEL, i. m. 15–28.

³⁵ Hunyadi nevének latin változataira lásd FEJÉR, G.: *Genus et incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, regni Hungariae Gubernatoris, Argumentis criticis illustrata*, Buda, 1844., 16–17.

³⁶ A megmentő fehér lovas/lovag elterjedt, egészen a bibliai jövendölésekig visszanyúló erőteljes motívum. Vö. János Evangéliuma, *Jelenések könyve*, I. 14., XIX. 8, 11, 14, 15. A „fehér” (*blanc*) szó pedig a franciában *frank* eredetű, s első előfordulását először éppen a *Roland Éneken* jegyzi (1080k: „blank”- azaz „csillogó”, „ragyogó”- értelemben), méghozzá Nagy Károlyhoz kapcsolva, akinek a szöveg szerint „*fehéren ragyog a szakállá*”. A szaracén köve-tekkel való találkozás alkalmával „*fehér szőnyegen ül*”, a „*szaracént elkápráztatja Nagy Károly látása, aki fehér, ragyogóan fehér*”, de a harcra kész keresztény bajnokokon is – a szara-

A „Fehér Lovag”-mítosz születése, illetve Hunyadi személye köré kristályosodása *térben* tehát valószínűleg a Balkán és Nyugat-Európa neolatin nyelvű országai között kialakult „szellemi kooperációnak” köszönhető, időben első tétova jelentkezése pedig – legalábbis a rendelkezésünkre álló forrásanyag alapján – valószínűleg az 1449 és 1453-közötti évekre vezethető vissza, míg a csúcstra (a valós történelmi eseményekkel összhangban, és a török támadás által keltett általános rettegésben, majd a keresztény sikerek okozta eufóriában) 1456-os diadal idején juthatott el. A Blak-Blanc „áthallás” pedig a népi etimológia e területen való jelenlétének és működésbe lépésének egy érdekes, ugyanakkor a szokványostól kissé eltérő példája.

Ekkorra Hunyadi alakja, a vele kapcsolatban már meglévő *információk*, valamint a befogadó közeg *várakozása* következtében már kiválóan alkalmas volt arra, hogy igazi mítosz teremtődjék körülötte. A „Fehér Lovag”-mítosz születésének a mechanizmusában azonban véleményünk szerint vannak még további figyelembe veendő komponensek is. Tudjuk ugyanis, hogy egy olyan befogadó közegről van szó, mely különösen hajlamos az idegen nevek *célirányos* és *információhordozó* átalakítására és értelmezésére.³⁷ A Hunyadi-Fehér Lovag esetnél is valószínűleg létezett egy lépcsőfok, mely

cénokkal szembeni csatához való felsorakozáskor – „vakító fehérén ragyog” a pánccélzat. GREIMAS, A.-J.: *Dictionnaire de l'ancien français, jusqu'au milieu du XIVe siècle*, Paris 1987, 72. Ebben az időszakban már – számos más forrással is alátámasztva – a „hitért, ill. a szaracénok ellen harcoló fehér lovag” képe egyre inkább közhelynek számíthatott. A burgundi udvarban a Lohengrin-történet a legnépszerűbbek közé tartozott, mint ahogy általában véve is a versben és prózában és különböző nyelveken ekkor már igen elterjedt „Artúr mondakörben” a legnépszerűbb kerekasztal-lovag a „fehér” Lancelot. Így a Lancelot mondakör („Chevalier au Cygne” – Hattyúlovag) fehér lovagjától, akár a kortársakig (De la Marche számára még III. Frigyes is elképzelhető ebben a szerepben) minden, az elemi feltételeknek megfelelő (vagy olyanként bemutatott...) lovag „esélyesként” indul, miközben ha valakit „Fehér Lovagnak” hívnak, de *funkcionálisan* nem tölti be küldetését, azzal a „Fehér lovag”-mítosz nem fonódik egybe. Tudjuk ezen kívül, hogy a nikápolyi csatát követően János gróf hazaérkezése öröme apja, Merész Fülöp a hitetlenek elleni harcra lovagrendet alapított („Az Arany Fa Rendje”) melynek rendjelén „fehér sas és fehér oroszlán” (ez utóbbi nyilvánvalóan a korabeli burgund hercegi címer – egyébként vörös színű – oroszlánjának az alkalomhoz igazítása). A „Voeux du Faisan” ünnepség alkalmával fehér ruhába öltözött lovagok állnak díszsorfalat. Vö. BOURASSIN, *i. m.* 85–86, 274–275. A „funkcionálisan” nem, de névben „fehér lovagra” LANGLOIS, Ch. V.: *La vie en France au Moyen Age de la fin du XIIe au milieu du XIVe siècle d'après les romans mondains du temps*, Paris 1924., 323–329. A keresztények élére álló fehér lovag képe nem áll meg az keresztény-iszlám konfliktus összefüggésében, hiszen pl. kapcsolódik Szent Olaf (1015–1030) valószínűleg Szent Demeter története által ihletett, Snorri Sturluson-féle (1178–1241) legendájához is. Ld. GYÓNI M.: „Les variantes d'un type de légende byzantine dans la littérature ancienne-islandaise”, *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 4 (1956), 295–311.

³⁷ Erre – hasonló témakörben – krónikásaink részéről több olyan példa is hozható, mint a „László – Lancelot” és a „Ladislas – Laudislas” valamint a „Constantinople – Constantinoble” vagy a „Belgrade – Bellegarde” társítások, különösen Chastellain-nél, Du Clercq-

ugyanilyen „név-transzformációs” logika szerint lépett működésbe. A fentiekből láthatuk, hogy a „Chevalier Blanc” párosítás elég nehezen jött létre: Hunyadi volt Blanc, Blancq, Blauk, le Blanc, le Blanc chevalier mielőtt „Chevalier Blanc”-á válhatott volna. A bizánci birodalom, illetve Délkelet-Európa területéről származó információk esetében joggal feltételezhető, hogy annak forrásai tisztában voltak a Blak / Vlach azonosítással, ráadásul, mint korábban (Blak Johannész / Johannitza / Kaloján eseténél) láthattuk, nem Hunyadi János volt az első, aki a francia történetírásban hasonló néven szerepelt (Jánosnak / Joannak hívták, Valachiából származott), jó hadvezér hírében állott és jelentős történelmi szerepet játszott a Balkánon.

A források alaposabb áttekintése, összevetése és az említések *valós kontextusban* végzett tanulmányozása alapján tehát egyre inkább az a meggyőződésünk, hogy a *discóitō* ragadványnév kialakulását és meggyökeresedését megelőzően a „*fehérnek*” gondolt jelző az első szóösszetételekben még nem fehérret jelentett. Az a valószínűbb, hogy a kezdetben nem feltétlenül hízelgőnek szánt, (legjobb esetben is indifferens), aztán pedig egyszerűen tényként elfogadott megjelölés eredetileg a „*blak*” azaz *vlach/valach* népnévből származott, és eredetileg is „Blak”-ot jelentett. Ezt bizonyítja, hogy Hunyadi kezdetben a francia krónikások számára sem „Blanc”, főleg nem „Chevalier Blanc”, mindössze, jó esetben is, vitéz *lovag* volt. Azonban Hunyadi török ellenes harcainak sikere, a tényleges, „Kereszténység-szerzte” *megmentőként* várt *lovag valódi* szerepe, és az érkezését váró egyfajta *messianisztikus* hit változtatta az eredetileg többnyire nem túl hízelgőnek szánt „Blak” (*vlach*)-ot illetve „Blancq chevalier” (*Vlach lovag*)-ot „*Chevalier Blanc*”-ná, a kereszténység bajnokává. Ezzel egyben *értelmet* is adott a forrás eredetét már nem ismerő francia (és további más neolatin) közeg által egyébként elég nehezen értelmezhető „Blak / Blancq” megjelölésnek. Mindenesetre a Hunyadi Jánosról kialakuló pozitív töltésű kép „fehér lovaggá” transzformálódása nagy valószínűséggel a francia (és talán a vizsgálódásunkhoz ezúttal nem tartozó katalán) civilizációs közegben következhetett be. A Hunyadi-kép illetően való átalakításában és továbbfejlesztésében föltehetően nagy szerep juthatott egyes francia és burgundi történetírók ebben az irányban különösen *fogékony* szellemének és *általában* véve is a kései lovagkor bűvöletében élő burgund fejedelmi udvar szellemiségének. Tudjuk, hogy a burgund udvarhoz kötődően alkotó „első generációs” történetírók ezekre a kérdésekre (különösen a török elleni küzdelem ügyére) igen érzékenyek voltak és különös figyelemmel kísérték minden olyan eseményt és témát, mely a Valois-hercegek burgundi ágának önállósága és az egyre inkább kibontakozó burgund „nemzeti” identitás szempontjából különös fontosságot kaptak.

A „Chevalier Blanc” mítosza tehát a kései kereszties hadjárat eszméje iránt fogékony közegben született, ahol „*spontán*” módon is *pozitív fogadtatásban* részesült. A legérdekesebb számunkra éppen ennek a mítosznak *spontaneitása*: úgy tűnik ugyanis, hogy a „Fehér Lovag”-mítosz ekkor semmiképpen sem egy meghatározott szándé-

nél, Chartier-nél és az V. László követségével összefüggésben készült latin nyelvű dokumentumban. CSERNUS, „Lanselot...”, 107–108.

kú, direkt propaganda eredménye és függvénye (mint majd később a Mátyás-mítosz lesz), hanem sokkal inkább a nyugati kereszténység kollektív mentalitásában erősen gyökerező egyik elterjedt gondolati komponens kifejeződése. Ugyanakkor forrásaink jól mutatják átmenetet, a népnév személynévé válásának, majd attól való függetlenedésének a folyamatát is, hiszen a források különbséget tudnak tenni, és különbséget is tesznek a Blanc/Blancq, a Blancq chevalier és a *Vlach*-ok között. Különösen jól látszik ez a rigómezei ütközetet elmondó levélből, és a belőle deriválódó krónika-szövegekből, ahol Hunyadira „*le Blanc*”, a népre pedig a „*Vallaques*” megjelölés szerepel, és semmi nem utal arra, hogy a kettőnek bármi köze lenne egymáshoz.³⁸

Nem kizárt ugyanakkor, hogy a tudatosság, illetve a konkrét politikai érdekelttség *hiánya* lesz majd a mítosz továbbélésének a legfőbb kerékkötője: a francia területeken nem rajzolódott ki körülötte egy olyan, világosan megfogalmazódó, „szándékos”, a francia vagy a burgund udvar részéről jól körülírható, *politikai* érdekből is támogatott törekvés, mely a *további* kibontakozást képes lett volna elősegíteni. A továbbélés feltételei nem alakultak kedvezően. Sőt, épp ellenkezőleg: a francia nyelvi, kulturális, politikai és civilizációs közeg hatótávolságán belül nem maradt a Hunyadihoz kötött „*chevalier blanc*” mítoszának továbbélésében, illetve *továbbéltetésében* kellőképpen *érdekelt* csoport vagy személy, miközben számos direkt, vagy indirekt módon *ellenérdekelt* – döntően Habsburg-párti – erőt látunk mindkét fontos fejedelmi udvarban (francia királyi és a burgund hercegi udvar) kibontakozni. A mítosz kialakulásának *spontaneitása* egyben a továbbfejlődés lehetőségeinek korlátozott voltát is jelentette. Hunyadinak, mint „Fehér Lovagnak” a dicsőségét valójában később (de jóval később...) majd az egyház, a pápa, a humanista propaganda és különösen pedig Hunyadi Mátyás használhatta volna fel építő, tehát saját politikai koncepcióját alátámasztó propaganda-célokra. Hunyadi Mátyás azonban, mint láthattuk, ezt az elnevezést nem vette át. A francia civilizációs közegehez tartozó területeken viszont a Hunyadi-mítosz fenntartásához fűződő politikai érdekek – legalábbis a század második felében – már nem mutathatók ki.³⁹

³⁸ „*Le victorieux chevalier, nommé le Blanc, lequel est vaivode de Hongrye, qui vult autant a dire mareschal...*” mondja a szöveg Hunyadiról, és „*Vallaques, valamint ceux de la Vala-que*”, írja a román fejedelemségekből érkezőkre. A két név azonosítása („Blanc” és a „valaque”) „dramaturgiaiilag” sem egyszerű, hiszen a szöveg szerint a *Blanc* ezt az ütközetet a *valaque*-ok árulása miatt veszette el. MARCZALI, „Közlemények...”, 89–91.

³⁹ Mindez persze nem jelenti, hogy a francia-magyar kapcsolatok megszakadtak volna; – csak ezek nem a Hunyadi-családhoz kötődtek elsősorban. Így például tudjuk, hogy a Francia Királyság (VII. Károly) keresett ugyan együttműködési lehetőségeket Magyarországgal, de próbálkozásai V. Lászlóhoz és környezetéhez kötődtek, mely nyilvánvalóan nem szimpatizált a Hunyadi-családdal. Hasonló volt a helyzet (legalábbis kezdetben) az Aeneas Sylvius-hoz kapcsolódó *humanista* körrel is, mely egy darabig V. Lászlónak szánta a kulcsszerepet a török elleni európai összefogásban, illetve a Kereszténység megmentésében. Talán ez is oka annak, hogy a francia *latin nyelvű* humanista történetírás egyik legkorábbi és legnagyobb képviselője, az Aeneas Sylvius környezetével szoros kapcsolatban álló Thomas Basin

Befolyásolhatta ugyanakkor a viszonyokat az is, hogy a magyar trónra többnyire olyan uralkodók kerültek, akik Luxemburgi Zsigmond óta (és az ő nyomdokain) rendre megfogalmazták azokat a burgund fejedelmek számára aggodalmat keltő törekvéseket, melyek értelmében *maguknak követelték* a burgundi herceg fennhatósága alá vont, de *császárnak* számító, vagy a Luxemburgi-családhoz kapcsolódó területeket, különösen pedig a burgund állam számára *stratégiai* fontosságú *Luxemburgi hercegséget*. Láthatuk, hogy a burgundi hercegeknek, illetve a francia királyság és a császárság határain kifejlődő burgund hatalomnak számos féltékeny ellenfele akadt. Kapcsolatai többnyire feszültek voltak a francia királyokkal (VII. Károly, XI. Lajos), és nem voltak mindig felhőtlenek sem Zsigmond császárral, sem a császári trón várományosával (V. László) sem a császárral (III. Frigyes), de nem volt igazán jó a viszony Hunyadi Mátyás és a Jó Fülöp illetve Mátyás és Merész Károly között sem (Ez még akkor is igaz, ha a Frigyes császárral szembeni közös törekvések időleges és felszínes közeledésre, sőt szövetségkötésre nyújtottak alkalmat a két utóbbi között).⁴⁰ Ráadásul később – mint láttuk – a burgund fejedelmek bizalmatlanságára még erőteljesebben és *végérvényesen Hunyadi-ellenes* módon rakódott rá az *ausztró-burgundiai* ház Mátyással szembeni (a III. Frigyes számára kezdetben nem túl szerencsés kimenetelű) konfliktusa. Úgy alakult tehát, hogy a francia király környezete és a burgundi hercegek, külön-külön, olyan erőkkel kooperáltak (gyakran egymással szemben is), amelyek viszont többnyire a Hunyadi Mátyással való együttműködés ellenében is hatottak, s így a „Fehér Lovag” Hunyadi Jánossal valójában nem nagyon tudtak mit kezdeni.

Eltűnt tehát (vagy legalábbis ebből a szempontból termékeny módon nem maradt meg) a *belső táptalaj*, nem volt már olyan *politikai szándék*, s nem érkeztek olyan újabb, és kellő erejű *külső impulzusok* sem, amelyek a francia nyelvterületen a „fehér lovag”-mitosz megőrzése vagy továbbvitele irányában hathattak volna. A „fehér lovag” törökellenes harcainak legendás elemei jóval könnyebben maradhattak meg a török fenyegetésnek sokkal inkább kitett *Itáliában* és a reconquista harcait tovább folytató Ibér-félszigeten, különösen a Hunyadi Jánossal *korábban*, Mátyással pedig *újabban* dinamikus *politikai*, majd *dinasztikus* kapcsolatba kerülő Aragóniában, illetve a katalán kulturális és politikai közegben, mint a belső hatalmi struktúráinak kiépítésével foglal-

(Basinus) „*Históriája*” a Hunyadiakra vonatkozóan szinte utalást sem nagyon tartalmaz. BASIN, Th.: *Histoire des règnes de Charles VII et de Louis XI.* éd. Quicherat, J. I-IV., Paris 1855–1859, I. (Introduction) és 241–249.

⁴⁰ A burgundi herceg és Mátyás külpolitikai törekvéseire: PARAVICINI, W.: *Merész Károly*, („Életek és Korok”), Budapest 1989, 106–111., SCHELLE, K.: *Charles le Téméraire*, Paris 1979, 196–197, 308–310., szerepükre a pápaság aktivitása következtében tervezett nemzetközi török ellenes összefogásban: SETTON, *i. m.* II, 231–270, 271–313.; NEHRING, K.: „Mátyás külpolitikája”, *Történelmi Szemle*, 21 (1978), 427–440.; RÁZSÓ Gy.: „Hunyadi Mátyás török politikája”, *Hadtörténelmi Közlegények*, 22 (1975) 2. sz.; SZAKÁLY F.: „A török–magyar küzdelem szakaszai a mohácsi csata előtt (1365–1526)”, in *Mohács-tanulmányok*, Budapest 1986.; Uő.: *Virágkor és hamyatlás*, 15–78.; E. KOVÁCS, *i. m.* 97–153.

kozó, és Burgundiával állandó konfliktusban álló Franciaországban.⁴¹ Ugyanakkor a Kereszténység más területein is kialakulóban volt egy *humanista* megalapozottságú *újfajta* Mátyás-mítosz, amely a „Fehér Lovag” korábbi mítoszával *összefüggésben* fejlődhetett (noha közvetlen kapcsolatba nem került vele). A humanista Mátyás-mítosznak viszont – úgy tűnik – a francia irodalommal, illetve történeti irodalommal – semmiféle kapcsolata nem mutatható ki. Mindezek alapján úgy véljük, hogy a Mátyás-mítosz alapvetően egy intelligensen fölépített humanista töltésű *értelmiségi* konstrukció, a „fehér lovag” mítosz pedig inkább a tömegek, a *népi elvárások* és remények középkori lovagi ihletésű kifejeződése.

Mindemellett, a rendelkezésünkre álló anyag egészének áttekintése után úgy véljük, hogy a „Fehér-lovag” problematikában egy Hunyadi(ak) *melletti* és egy Hunyadi(ak)-*elleni* propaganda alapelemei rakódnak össze és csúsznak néhol egymásra úgy, hogy nem is mindig az eredeti szándéknak megfelelő eredményt hoznak. A francia kortársforrások vagy indifferens, vagy becsmérlő, megvető hangsúllyal kapták Európa keleti feléből a „Blak”-ra vonatkozó adatokat. Az a szerep azonban, amit Hunyadi az elbeszélésekben betöltött, az a nyugati keresztény értékrendben igen magas szinten állt: mivel mindaz, amit Hunyadi „funkcionálisan” cselekedett, teljes összhangban volt a befogadó közeg igen pozitív töltésű elvárásaival, az (egyébként is szélesebb körben, mondjuk úgy, az „egyszerű francia vagy katalán” számára értelmezhetetlen) *Blak*-ból fokozatosan a mindenki számára egyértelműen *értékeket* hordozó és „érthető” *Blanc* lett. Legendás fehér lovaggá azonban csak később válhatott, melynek során a *blak-vlach* pejorativnak szánt azonosság is behelyettesítődött az értékhordozó *blanc*-nal, és lett a „*lovag Blak*” a későbbi értelmezésekben „*Chevalier Blanc*”-ná. Mindenesetre, a források alaposabb elemzéséből kitűnik, hogy francia nyelvterületen alapvetően pozitív Hunyadi–Chevalier Blanc kép a 15. század során ugyan kifermálódott, de igazán meg nem gyökeresedett, és arról sem tudunk, hogy a francia területeken megjelentek (megjelenhettek) volna a propagandisztikus céllal is felépített Mátyás-mítosz elemei.⁴² Egyértel-

⁴¹ Az aragóniai kapcsolatra, mely Mátyás és Beatrix házasságával csak tovább erősödhetett, lásd MARINESCU, *La politique orientale*, 143–145. Alfonz és Hunyadi kapcsolataira ÁLDÁSY A.: *Zsigmond király és Spanyolország*, Budapest 1927, 117–118., a témát összefoglalóan elemzi ANDERLE Á.: „Az aragóni kapcsolat: V. Alfonz, el *Magnánimo* és a magyar trón”, *Történelmi Szemle* 38 (1996) 4. sz., 401–411., továbbá Mátyásra: E. KOVÁCS, *i. m.* 115–129, 131–152.; KISFALUDY, *i. m.* 95–108, 125–164, 196–205. Mátyás nemzetközi kapcsolatainak komplex, művészettörténeti szempontú megközelítése BALOGH J.: *Mátyás király és a művészet*, Budapest 1985. vonatkozó részek, különösen 73–79., Mátyás és az európai reneszánsz kapcsolatrendszerére TARNÓC M.: *Mátyás király és a magyarországi reneszánsz (1450–1541)*, Budapest 1994., továbbá, Klaniczay T. – Jankovics J. (szerk.): *Mathias Corvinus and the Renaissance in Central-Europe*, Budapest 1995, KLANICZAY T.: *A keresztieshad eszméje és a Mátyás-mítosz*, („Reneszánsz Füzetek” 28.), Budapest 1975, klny.

⁴² Hunyadi „Fehér Lovag” mítosza valójában tehát egy kezdeti, „spontán” mitizálási folyamat, majd a Mátyáshoz kapcsolódó tudatos humanista propaganda eredménye, s a szakirodalomban való elfogadottsága pedig nem a (Hunyadi Jánossal) kortárs források tanúságtételén, ha-

mű viszont, hogy Mátyás tekintélyének „jótettek” apja hadvezéri és államférfiúi sikerei, mint ahogy az is, Hunyadi János alakjának megítélését a kortársak szemében a 15. század utolsó harmadára természetesen már jelentősen befolyásolta Mátyás karrierje és politikája is.

Abban sincs semmi meglepő, hogy Dél-Kelet Európában, ahol a török elleni harc fokozatosan a „*hétköznapi élet*” problémájává lett, továbbra is – és talán még inkább, mint valaha – szükség volt a korábbi korszak olyan legendás hőseire, mint amilyen Hunyadi János, vagy, éppen Kapisztrán János voltak. Talán ennek az egész folyamatnak is van szerepe abban, hogy Ranzanus később már *tényként közölheti* Hunyadi Jánosról szólván (bár *lovagnak* konkrétan ő sem mondja...), hogy *a nyugati népek Fehér János* (vagyis Johannes Blancus) néven” szokták emlegetni. Ranzanus szövegének tanúsága szerint (és a fejedelemnek – ezúttal Mátyásnak – tetszeni kívánó humanista szándék és lelemény következtében) a „chevalier blanc” mítosza *megettette az utat visszafelé* is, visszatérve oda, ahonnan megtermékenyítő komponensei elindultak, ahol a legnagyobb szükség lehetett rá, és ahol – jobban, mint valaha – fogékony közeg, termékeny talaj várhatta. Úgy tűnik azonban, nem ez történt, mivel Ranzanus kísérlete Magyarországon valójában elszigetelt, és visszhang nélküli kezdeményezés maradt. Mátyás és környezete, melyre talán „átragadt” a király „alacsony” származásával kapcsolatos frusztráció hangulata és a vele összefüggő bizonyítási kényszer, úgy tűnik, nem volt „vevő” a „Fehér lovag”- változatra, vagyis a Johannes *Blancus* – Chevalier *Blanc* név Hunyadi Jánoshoz kapcsolására. A magyar udvarban persze mindenki tudta, vagy legalábbis sejtette, hogy a *Blanc*, valójában *Blak*, így a *Blancus* valójában *Blachus/Vlachus* és hogy ebben a formában az elnevezés inkább irritálhatta Mátyást, akit – mint Bonfiniőtől tudjuk – semmi nem dühített jobban, mint az alacsony származására való hivatkozás.⁴³

nem a a nemzeti történetírások – különösen a 19. század végi–20. század eleji, középkori román történelmet a legpozitívabb színekben feltüntetni, és a lehető legszorosabban „Nyugathoz” kapcsolni kívánó (az időnkénti túlzó nemzeti hevület ellenére) igen színvonalas román történetírás (mindenekelőtt Iorga és Marinescu) – ültették el a tudományos köztudatban. Ennek megfelelően Marinescu a „vlach-blak-blanc” természetes és kezdettől fogva *pozitív* töltésű azonosságból indul ki, amikor Hunyadi Jánost a Joanot Martorell-féle „Tirant lo Blanch” modelljévé teszi. MARINESCU, *Du nouveau...*, 136–164, 164–173. A francia forrásokban azonban nincs nyoma annak az átütő sikernek, amit a későbbi, különösen a 19–20. századi történetírás tulajdonít Hunyadi Jánosnak. Krónikásaink egy része a Habsburg-párti propaganda hatása alatt állt és feltehetően jól tudta, hogy mit jelöl a „blak” név és hogy az adott kontextusban gyakran pejoratív töltést hordoz. Így azután egy kínálkozó „fehér lovaghoz” kötődő mítoszteremtő vonzásnak (mivel politikai támogatottsága nem volt) csak immel-ámmal engedtek, sőt, néha – éppen ezért – a Hunyadiak alacsony származására vonatkozó megjegyzéseiket sem fojtották magukba.

⁴³ Elegendő ehhez olvasni Bonfini vonatkozó fejtegetését: „Mátyás, aki jól ismerte törzsének régiségét, talán semmit sem viselt nehezebben, mint amikor irigyei közül valaki származásának ismeretlenségét hozta fel ellene, vagy barbár nemességével pöffeszkedve nem saját eré-

Véleményünk szerint a Bonfini által fémjelzett római leszármazás és az ugyancsak tőle eredeztethető, ám Heltai Gáspár szövegében kidolgozott Zsigmond császártól való származás története is részben ennek a kollektív frusztrációnak az eredménye is volt.⁴⁴ Megállapíthatjuk viszont, hogy a Hunyadi-ellenes és döntően Habsburg-párti propaganda, mely irigyen „leblakozta” a káprázatos karriert befutó Hunyadi-családot, a népi etimológia prizmáján keresztül fokozatosan, és talán kissé váratlanul, végül is célt tévesztett, s a pejoratívnak és becsmérlőnek szánt ragadványnévnek a pozitív kontextus és főhős konkrét szerepe következtében pozitív töltést adott. Talán elmondható az is, hogy ha van is kapcsolat a *vlach*, a *blak*, a *blancq*, a *blanc* és a „*Chevalier Blanc*” között, abból ez esetben semmiképp sem vonható le az a következtetés, hogy a *chevalier blanc* megjelölés a *vlach* – *vallach* (még kevésbé a román) nép a kortársak körében „már akkor” felismert kivételes vitézségét és törökellenes küldetését próbálta volna ily módon kifejezni. (A korabeli francia történetírók szövegeiben a *Vallachokról* sommásan és többnyire csak rosszat, a *Blak/Blanc lovagról* döntően csak jót lehet olvasni, ami esetenként valószínűleg ugyancsak köszönhető a Habsburg-párti, vagy éppen a Hunyadiakkal nem szimpatizáló magyarországi csoportok propagandájának.). Úgy véljük

*nyeinek érdemével akart elébe tolnakodni. Jól tudta, hogy ellenfelei lenézik alantaszármazását; széltében beszéltek, hogy oláh nemből született; egyesek korcsnak mondják, akit különböző nyelvű szülők hoztak a világra; elsősorban az innenső Magyarország főurai mondogatták, hogy nem kell túrni az oláh királyocskát. Frigyes császár is nehezen viselhette, hogy e dús-gazdag királyságot egy ifjanc és úgyszólván jöttment uralkodó bitorolhatja, és egynémely irigykedő előkelőség naponta bujtogatta, hogy a koronát vissza ne adja. A magyarok iránt természetűtől ellenséges alemannok, a néhai Cillei gróf jóvoltából kiagyaltak egy meglehetősen szellemes mesét, amely szerinti Mátyás meg az apja nem a Corvinus familiából született (...) Azt mondják, hogy az Erdélyben tartózkodó Zsigmond összefeküdt egy nemes oláh intelligens és bájos lányával...” ANTONIO BONFINI: *A magyar történelem tizedei*, ford. Kulcsár P., Budapest 1995, 713 (3.9.280.)*

⁴⁴ A Hunyadiak „magyarságát” és „románságát” (vagy éppen szerb eredetét) illető hosszú, szélsőségektől sem mentes szakirodalmi (és publicisztikai) anyag vizsgálata nem e tanulmány feladata. Kiváló történeti elemzést ad erről a kérdéstről LUPESCU, R.: „Az ősoktól a hatalom küszöbéig”, in *Hunyadi Mátyás, a király*, 35–51. Szellemes összefoglalóként és tanulságként is álljon itt Zrínyi Miklós okfejtése. Zrínyi, a régi *historicusok*-ra való hivatkozással elsorolja két leggyakoribb változatot – a Corvinusoktól való genealógiát („*el is hittem, hogy úgy vagyon*” mondja), meg a „*Zsigmond királytól és egy bujér [bojár] asszonytól*” való származást – majd ókori példákon (Hercules, Nagy Sándor) felidézi, hogy az igazi, emberfeletti hősoket isteni leszármazással szokás kapcsolatba hozni. „*Így ha Hunyadi János is régi seculumokban lett volna, ennek is Jupitert atyjául adták volna, vélvén a régiek, hogy csaknem lehetetlen embertől fajozni annak, kinek jó cselekedetei nagyobbak más embernek rendinél. Hunyadi Jánosnak fia Hunyadi Mátyás volt, s nem elég-e ez? Mutasson ilyen apát és ilyen fiát nekem egy historicus, aki ezer esztendőre fonja is némely királynak genealógiáját.*” Zrínyi szövege tehát leginkább Comynes megközelítését idézi, azzal a különbséggel, hogy Hunyadi „Fehér lovagságának” egyébként a nyilvánvaló dicsőítő szándék ellenére, nála sincs nyoma. ZRÍNYI M.: *Mátyás király életéről való elmékedések*, in „*Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*, Budapest 1976, 258.

tehát, hogy Constantin Marinescunak igaza lehet abban, hogy a „Blanc” a vlach/blak szavakból deriválható elnevezés, de ennek a korabeli népre (*vlach, vallah, valaque* – még kevésbé *román*) visszaszármaztatása forrásokkal már nem igazolható kései történetírói konstrukció.

Bármilyen néven is szerepeljen, Hunyadi a franciaországi szövegek (időnként említve „valachiai” származását) kétségtelenül Magyarországhoz, a magyarokhoz, a Magyar Királysághoz (illetve Erdélyhez) kötik. Viszont semmi nem akadályozza meg az utókort abban, hogy úgy tekintsen Hunyadi Jánosra, mint ahogy végül is a kortársak is tették. Hunyadi az a korabeli kereszténységet, lovagi és humanista értékeket védő, a keresztény Európa frontvonalában hősiesen és sikerrel harcoló, a különböző népek erejét összefogó és valorizáló kiváló hadvezér és államférfi, aki a későbbi történetírásban, a történeti adatok alapján ugyan vlach származású, de lehet éppen két (vagy több) nép hőse, az egész nyugati keresztény közösség kiemelkedő bajnoka is, akit ugyanakkor katonai és politikai karrierje s korabeli hírneve egyértelműen és kétségtelenül a Magyar Királysághoz kapcsolt.

Ebben az összefüggésben tehát a „Fehér Lovag” mítosz franciaországi interpretációja a „spontán” középkori hagyományokhoz és értékrendhez erősen kötődő mítoszteremtődés kísérletének egyik érdekes példája marad, *organikusan illeszkedik* a lovagi ideál kivételes hősközzel benépesített és széleskörűen ismert késő-középkori világába, miközben az igazi meggyökeresedésére *ebben a formában, a lovagi kultúra értékrendszere és képzeletvilága által jóval kevésbé érintett* Magyarországon igazán soha nem kerülhetett sor.

Azt is láthattuk, hogy francia nyelvterületen – Franciaországban, különösen pedig a „burgund tartományokban” – nem maradt olyan politikai és propagandisztikus érdek, mely a „Fehér Lovag”-mítosznak nyugaton további életeret nyújthatott volna. Mint ismeretes, Burgundia udvari kultúrája „felolvadt” a Habsburg érdekszférában, de kétségtelenül tovább élt az V. Károly császár idején világbirodalommal váló spanyol udvarban. Az érdeklődés egy területen maradt meg úgy, hogy megtermékenyítő folytatása lett: mégpedig a Magyarország és a törökellenes küzdelem, különösen pedig Dél-Itália iránt egyre nagyobb érdeklődést mutató Aragóniában. Itt, a Hunyadihoz kapcsolódó „Fehér lovag”-mítosz elemeit minden bizonnyal jogosan sorolják a *Tirant Lo Blanc* címen megírt (később Cervantesre is hatást gyakorló) lovagregény születését inspiráló tényezők közé.⁴⁵

Összegzésül tehát, a fentiek alapján, a tanulmány címében feltett kérdésre azt válaszolhatjuk, hogy a „Fehér Lovag”-mítosz kialakulásakor valamennyi felsorolt kompo-

⁴⁵ DE COURCELLES, D.: „Le roman de *Tirant lo Blanc* et le Voeu du Faisan: le pouvoir de la parole entre politique et littérature”, in CARON-CLAUZEL, *i. m.* 173–186. ugyancsak automatikusan köti össze Hunyadi „vallah”-ságát, dicső törökellenes harcait és a regény főhőseként szereplő Fehér Lovag alakját. Kár, hogy elhiszi a 15. századi forrásoknak, hogy Hunyadi 1448-ban nagy győzelmet aratott a törökök fölött, továbbá, hogy Belgrád a ostrománál szerzett sebesülésébe halt bele. Uo. 179–180.

nens jelen volt és egymással kölcsönhatásban jelentkezett. A mítosznak, a propagandának, az ellenpropagandának, a népi etimológiának,⁴⁶ az adott történelmi kontextusnak – és természetesen egy kivételes személyiség konkrét történelmi funkciójának – egyszerre volt szerepe abban, hogy a kezdetben semlegesen „vlach”-ként azonosított, vagy éppen politikai riválisai által ugyanilyen elnevezéssel becsmért Hunyadi János (mint láttuk, több áttételen keresztül) a „Vlach/Blak Lovagból” a neolatin nyelvű kultúrákban „Fehér Lovag” lett.

Láthattuk azt is, hogy Magyarországon ennek mítosznak hosszú ideig (talán éppen a fentebb említettek miatt is) nem volt közvetlenül pozitív fogadtatása, s nem volt igazán jövője sem. Úgy tűnik, ezen a területen, ebben a kultúrkörben és az adott kor politikai kontextusában valójában a Hunyadiak, különösen pedig Mátyás *mítoszá*nak és majdan *kultuszá*nak, nem volt szüksége a Nyugat-Európában kialakult és elterjedt „Fehér lovag”-*mítoszra*.⁴⁷

⁴⁶ Nem ez az első eset, hogy a népi etimológiának szerepe lehetett francia nyelvterületen a magyarságra vonatkozó információk alakításában. Adataink vannak arra, hogy a legendás elemeket is tartalmazó népi etimológia a magyarságkép kialakításában már a honfoglalás korától kezdődően játszott pozitív és negatív szerepet egyaránt. Az egyik ilyen, a magyarságot a népnévből eredeztetve és magyarázva negatív kontextusba helyező interpretáció meglehetősen tartósnak bizonyult, és viszonylag jelentős irodalma lett. A francia nyelvi hagyományban talán a legismertebb ilyen probléma a magyarok francia nyelvterületi elnevezéséhez kapcsolódva jelentkezett („hongrois”, „hongre”, „hongres”, „ongre”). A népi etimológiában (a kalandozások-korabeli negatív kontextus, majd az azt „tudóskodva” a 19. század első felében újraélesztő feldolgozások hatására) megjelent és egy időre megkapaszkodott, az *ogre* – azaz „a gyermekek ríogatására is igen alkalmas emberevő, kegyetlen óriás (!), vérszívó szörnyeteg” – megjelenés – egyébként meglehetősen vitatott – összekapcsolása a magyar népnévvvel. Valójában ez a kifejezés a francia nyelvben nagy valószínűséggel a latin *orcus* szóból származik és minden bizonnyal köthető a „kegyetlenség/a gyilkosok királyaként” ismert gall istenséghez (Orgetorix) is. Az „ogre”–„ougres”–„hongrois”–„huns” vonulatot a népi etimológia tartotta ébren, „tudományos megalapozottsága” pedig DE WALCKENAER báró: *Lettres sur les contes de fées* (Paris 1828) c. könyvére támaszkodott, majd egy terjedelmes című speciális enciklopédiában jelent meg, és fejlődött tovább. COLINDE PLANCY, J.: *Dictionnaire infernal, répertoire universel des êtres, des personnages, des livres, des faits et des choses qui tiennent aux esprits, au démons, aux sorciers, au commerce de l'enfer, aux divinations, aux maléfices à la cabale et aux autres sciences occultes, aux prodiges, aux impostures, aux superstitions diverses et aux pronostics, aux faits actuels du spiritisme, et généralement à toutes les fausses croyances merveilleuses, surprenantes, mystérieuses et surnaturelles.*, Paris 1863, 501–502. Kritikáját adja: ECKHARDT, i. m. (vonatkozó részek). A későbbi tudományos elemzésekben az „ogre-hongrois” összekapcsolhatóságát kizárják, olyannyira, hogy a modern enciklopédiákban ennek a változatnak már egyáltalában nincs is nyoma. Vö. *Dictionnaire de la langue française des noms communs et des noms propres*, Paris 1991; *Le Petit Robert*, Paris 1991. A pozitív áthallásra pedig jó példa lehet a már idézett László–*Lancelot* társítás. Vö. CSERNUS, „*Lancelot*...” 106–108.

⁴⁷ Érdekes megfigyelni ezzel összefüggésben a „Fehér Lovag” motívum magyarországi utóéletét is. Azt látjuk, hogy a hazai történetírás ugyanolyan nehezen integrálta magába a Hunyadi

A fentiek alapján azonban bizton elmondhatjuk, hogy a „Fehér lovag” mítosz Hunyadihoz kapcsolódó információi a lehető legpozitívabb kontextusban jelentek meg a 15. századi francia, olasz és katalán szövegekben (ami egyben természetesen azt is jelenti, hogy a fentebb már említett negatív politikai propaganda – legyen az Clio finto-ra, vagy mint Commynes sejteti, „isteni beavatkozás” eredménye – célt tévesztett). Mindenesetre a Hunyadi – „Fehér lovag” figura integrálódott a nyugati keresztény kultúrkör gondolatvilágában már korábban meglévő legendás, hős „fehér lovagok” közé. Ez által pedig különleges funkciót kapott (úgy is mondhatjuk, hogy betöltötte a hivatását), hiszen kétségtelenül hatással volt a késő-középkori és kora-újkorai európai Magyarország-kép alakítására.⁴⁸

Alkalmas volt továbbá a Magyarország iránti érdeklődésnek és szimpátiának a felkeltésére valamint annak a kollektív szerepnek, illetve küldetésnek a megfogalmazására és közvetítésére, mely a kései középkorban és a kora-újkor hajnalán (s majd az azt követő századokban) Magyarországot Európa nyugati felében a „Kereszténységnek Kelet felől védő pajzsaként” jelölte meg. A magyar nemzeti tudat egyik fontos komponensének tekinthető küldetés-szerep tehát ezen a szálán is megerősítést nyert a nyugati kereszténység kollektív tudatában.⁴⁹

János – Fehér Lovag képet, mint a Mátyás-korabeli Magyarország. A Fehér Lovag – Kereszténység (magyar) bajnoka összefüggésre többnyire a magyar–francia történeti kapcsolatokat bemutató (gyakran francia nyelvű, magyar, vagy magyar származású szerzők által írott) művek utalnak, melyek többnyire a magyar–francia kapcsolatok kritikus vagy más okból intenzívvé váló időszakához kötődnek, vagy éppen a kapcsolatok fellendítésének igényével nyúlnak vissza a két ország történetének pozitív összefüggésben értékelhető közös erőfeszítéseire. A „Chevalier Blanc” mítosznak tehát a történetírásban az is szerepe, hogy a Magyarországgal összefüggésben kommunikálni kívánt pozitív kontextusnak a befogadó francia nyelvi közegben jól és világosan értelmezhető, hatékony hordozója legyen. Az átfogó hazai földolgozásokban ugyanakkor Hunyadi János „Fehér Lovag” karrierjére nincs utalás. Francia nyelvű összefoglaló műben érintőlegesen Köpeczi Béla hivatkozik rá: KÖPECZI B.: *Histoire de la culture hongroise*, Budapest 1994, 57–58.

⁴⁸ A folyamat hazai továbbgondolására lásd BITSKEY I.: „A nemzetsors toposzai a 17. századi magyar irodalomban”, *Hitel* (2004 november).

⁴⁹ CSERNUS, S.: „La Hongrie, le rempart de la Chrétienté, naissance et épanouissement de l'idée d'une mission collective”, in Delsol, Ch. – Maslowski, M. – Nowicki, J (ed.): *Mythes et symboles politiques en Europe Centrale*, Paris 2002, 107–123.; Uő.: „Magyarország a »Kereszténység védőbástyája« a 15. sz.-i francia történetírásban”, *A magyar művelődés és a kereszténység – La civiltà ungherese e il cristianesimo*, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, I–III, szerk.: Jankovics J. – Monok I. – Nyerges J. – Sárközy P., Budapest–Szeged 1998. II., 580–596. Uő.: „Une idéologie à l'épreuve de la modernité. L'idée de la Croisade en Hongrie à la fin du Moyen-âge”, in DE CEVINS, M. M. (dir.): *L'Europe Centrale au seuil de la modernité. Mutations sociales, religieuses et culturelles*, P. U. R., Rennes, 2010., 57–74.

SÁNDOR CSERNUS

Mythe, propagande politique et étymologie populaire.
Jean de Hunyade: « Chevalier Blanc » ou « chevalier Vlach »?

János Hunyadi, un des personnages les plus populaires de toute l'histoire hongroise a joué – principalement par ses entreprises anti-ottomanes politiques et militaires – un rôle de première importance non seulement dans l'histoire de la Hongrie mais également dans celle de l'Europe Centrale et Orientale.

Les succès tant attendus de « Jean de Hunyade » et les nouvelles de ses victoires légendaires arrivées en Occident ont contribué à la naissance et l'épanouissement de l'image du nouveau champion de la Chrétienté – celle du « Chevalier Blanc » – qui devait protéger les terres et les valeurs chrétiens. L'origine du mythe du « Chevalier Blanc » remonte au milieu du quinzième siècle, il est devenu progressivement le héros indiscutable de toute la Chrétienté par la victoire de Belgrade (1456) et finalement un personnage mythique de la lutte anti-ottomane à la fin du quinzième siècle. Petrus Ranzanus (faisant référence « aux peuples occidentaux ») en parle comme d'un fait bien connu (en 1488) et les *Mémoires* de Philippe de Comynes (très répandus en Europe Occidentale) immortalisent sa figure dès le début du seizième siècle.

Certaines cours royales et princières ont été plus réceptives et ont même contribué à l'élaboration du mythe du « Chevalier Blanc ». (Principalement les Cours des Royaumes de France et d'Aragon, des Ducs de Bourgogne ou d'Italie – dont les expériences dans la lutte contre l'Islam étaient importantes.) Dans les autres pays, la figure du « Chevalier Blanc » semble être plutôt une reprise des passages des différents chroniqueurs de ces pays.

Parmi les sources médiévales de langue française qui nous sont parvenues, les passages concernant la carrière exceptionnelle des Hunyadi (Jean et Mathias) permettent un examen plus approfondi du phénomène. Les premiers textes en effet ne parlent pas du « Chevalier Blanc », mais du « Blanc / Blanq / Blancq chevalier » (ou appellent tout simplement « Jean de Huniade » « *le Blanc* »). Ce nom apparaît donc au début comme une expression « neutre », plus tard – grâce à l'évolution favorable des événements et par l'interprétation de l'étymologie populaire – il se trouve dans un contexte de plus en plus positif, « innovant » et « exaltant ».

Nous sommes d'accord avec Constantin Marinescu pour dire que les qualificatifs et les surnoms Blaq / Blak / Vlach devaient influencer la naissance du mythe du « Chevalier Blanc », mais nous ne sommes pas persuadés que le « Chevalier Blanc » légendaire ait quelque chose à voir avec la prouesse des Valaques et de la Valachie dans la lutte anti-ottomane de l'époque. Dans les textes contemporains, « les hauts faits » évoqués ne sont nullement liés à la Valachie: ils se rattachent principalement à la personne de Hunyadi.

La propagande de Cour Royale Hongroise de Mathias, elle, a choisi d'ignorer la carrière internationale du Chevalier Blanc « moyen-âgeux » et à l'origine porteuse des références « douteuses » souvent utilisées par la propagande des adversaires, pour développer à sa place le mythe « plus moderne » de la croisade tardive imprégnée des idées d'une « croisade – version humaniste », liée cette fois au personnage de Mathias *Corvinus*.

Ce qui n'empêche que la figure du « Chevalier Blanc » – désormais solidement attachée à la mission du « Royaume de la Hongrie médiévale – écu de la Chrétienté », aux yeux des Occidentaux soit intégrée à l'image établie sur la Hongrie à la fin du Moyen-âge et au début de l'époque moderne.

Ainsi, dans l'élaboration de l'image du « Chevalier Blanc » apparaissent les trois composants cités dans le titre de la présente étude: l'esprit créateur de mythes des chroniqueurs occidentaux, l'attente de l'opinion publique de l'époque (avide de succès dans la lutte contre les Turcs), la propagande liée à l'idée de la croisade tardive et l'étymologie populaire ont pleinement joué leur rôle. Paradoxalement, même la propagande négative des Habsburg a contribué à la diffusion d'une image positive du Chevalier Blanc – János Hunyadi.